

8409

Tracy Thompson

9(42.925)

Ch-50

1936

ՀՀ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԼԻ ՄԱՐԶԻ ԿՈՄԻՏԵ
15 AUG 2011
Գ. Լ. ԲԱՆԴՅԱՆ
ՏԻՂԻՆԱՅԻՆ

Լ. ԱՃԵՄԵՍՆ

9(47.925)
Ա-50

24 JAN 2006

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐՐԱԿԱՆ

561

9(47.925)
Ա-50

1936
Տպարան ՍՍՀՍԿ - ՄԵՍՐՈՊ
Գաղիքի:

- 6 FEB 2013

5409

ՆՐԱՆԻ ԽՕՍԻ

Նրե պատմության դասագիրք մը, ինչպես գրեթե ամեն դասագիրք, օժանդակ մըն է դասապատրաստության համար, այդ պարագային ան պէտք է ըլլայ պարզ եւ դիւրահասկնալի: Ասո՛ր աշխատած եմ ներկայ փոքրիկ ձեռնարկիս մէջ ու կը կարծեմ փոքր ի շահ յաշողած ըլլալ:

Դասագրքիս պատրաստւեան ասեմ աչքի առաջ ունեցած եմ զանազան կրթական հաստատութեանց ուսումնական ծրագիրները: Հանդիմանալով նկատած եմ բարեփոխութիւն մը, ըստ որում Տարրական Ա. Դասարանի մէջ աւանդուելիք Ազգ. Պատմութեան նիւթերը չեն սկսիր աւանդականով վերջանալու համար դարձեալ անով, այլ, կ'առնեն ասկէ ետեւները ու կ'երկարին մինչեւ մեր օրերը մանուկ հոգիները խանդավառելու համար ազգային մեծարժեք դեմքերով որոնց պատմութիւնն ալ նոյնքան գեղեցիկ ու հրահանգիչ է, ըլլալով միեւնոյն ասեմ հրաշալիքային:

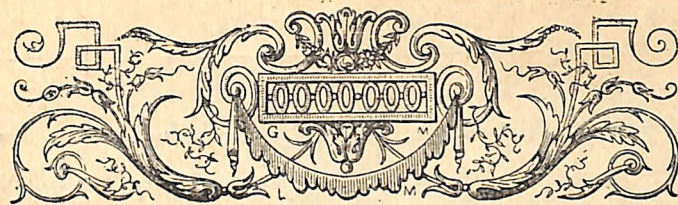
Շիսակ գսած եմ այդ ձեր եւ այդպէս ալ քրած՝
ներկայ ձեռնարկիս մէջ:

Նրբ խնդիրը այս կարգի նիւթեր մանուկներու ներ-
կայացնելու մասին է, գունաւորումը անհրաժեշտութիւն
կը դառնայ: Բայց կարելի՞ է մանուկներու ձեռք սր-
ուելիք դասագիրք մը լեցնել նկարագրութիւններով:
Նս այդ պարսականութիւնը ձգած եմ ուսուցչին ու ջա-
նայած՝ նիւթերը ներկայացնել որքան կարելի է ամփոփ:

Ուրախ պիտի ըլլամ, այսուհանդերձ, եթէ պաշտո-
նակիցներս իրենց անվերապահ դիտողութիւններովը
գիսակ պահեն զիս թէ ինչքան յաջողած եմ առաջա-
դրութիւններուս մէջ:

Գանիբե, 1936

Լ. ԱՃԷՄԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐՐԱԿԱՆ

ԴԱՍ Ա.

ՀԱՅԿ ԵՒ ԲԷԼ

Մեր նախահայրը եղած է Հայկ նահապետը՝
Հայկ եւ իր զաւակները առաջ Հայաստան չէին
ապրեր այլ ուրիշ երկիր մը: Բայց այդ երկրին
մէջ կար չար եւ բռնաւոր մարդ մը որ Բէլ կը
կոչուէր: Բէլ կ'ուզէր որ ամէն մարդ իրեն հը-
նազանդի: Բայց Հայկ, որ քաջ է բարի էր եւ
ազատ ապրել կը սիրէր, չուզէր հնազանդիլ Բէ-
լին: Ան առաւ իր ընտանիքը եւ ծառաները ու
հեռացաւ Բէլին դռնուած երկրէն եւ եկաւ բնա-

10759-21

կեցաւ Վանայ ծովուն եզերքը՝ գեղեցիկ տեղ մը:

Հայաստանի մէջ այն տառն հայեր չկային՝ բայց ուրիշ մարդիկ կային: Այդ մարդիկը հնազանդեցան Հայկին:

Բէլ երբ իմացաւ թէ Հայկ հեռացած է իր քովէն, շատ զայրացաւ: Լուր ղրկեց Հայկին և ըսաւ.

— Ինչո՞ւ գացիր այդ ցուրտ երկիրը, վերադարձի՛ր իմ քովս և ես քեզի կուտամ ի՞նչ որ ուզես, ո՞ր երկիրը որ ուզես:

Հայկ պատասխանեց.

— Աւելի բաւ է որ ցուրտ երկրի մէջ ապրիմ բայց ազատ ըլլամ, քան թէ քու քովդ ապրիմ և քեզի պէս չար բռնաւորի մը գերին ըլլամ:

Բէլ զայրացաւ և իր անթիւ զինուորները առնելով եկաւ Հայկին վրայ:

Հայկն ալ հաւաքեց իր զաւակներն ու թուռները: Անոնց տուաւ զէնքեր և երկաթէ զգեստներ: Խրատեց որ քաջութեամբ կռուին ու չվախանան թշնամիին շատութենէն:

Բէլի զինուորները յաղթուեցան և մեռան: Բէլ ուղեց փախչիլ: Բայց Հայկ անոր ետեւէն հասաւ և իր նետովը այնպէս մը նշան առաւ որ Բէլը զարնուեցաւ և մեռաւ:

ՀԱՅԿ ՆԱՀԱՊԵՏ

Հայկ անոր մարմինը բարձր տեղ մը թաղեց որ ամէն մարդ տեսնայ և իմանայ իր քաջութիւնը:

Հայկի զաւակները և թուռները շաացան և լեցուցին Հայաստանը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ եղած է Հայոց առաջին նահապետը: Հայկ ինչո՞ւ հեռացաւ Բէլին հովէն: Յետոյ ի՞նչ պատահեցաւ:

ԴԱՍ Բ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

Հայերը տարածուեցան իրենց նոր երկրին մէջ և կազմեցին նոր հայրենիք մը — Հայաստան:

Հայաստան, հին ատեններ, շատ ընդարձակ երկիր մըն էր: Անոր հիւսիսային կողմը կար Սեւ ծովը, իսկ արեւելեան կողմը՝ Կասպից ծովը: Հարաւային կողմը կար Միջագետքը ըստած երկիրը, իսկ արեւմտեան կողմը՝ Կապադովիան:

Հայերը այս նոր երկրին մէջ բնակեցան զաշտերու մէջ և լեռներու վրայ, և շինեցին բազմաթիւ գիւղեր և քաղաքներ: Դաշտերու մէջ բնակողները զբաղեցան երկրագործութեամբ, իսկ, լեռներու վրայ բնակողները կենդանիներ կը պահէին նաեւ քաջ որսորդներ էին: Քաղաքներու մէջ բնակողներն ալ արհեստով կը զբաղէին:

Հին Հայերը ճշմարիտ Աստուածը չէին ճանչընար: Անոնք կը պաշտէին Արեւը, Լուսինը, աստղերը, ջուրը և կրակը: Անոնք կը յարգէին նաեւ իրենց մեռած քաջ նախահայրերը:

Հայաստան շատ սիրուն երկիր մըն է: Ան ունի բարձր լեռներ, լաւ զաշտեր, բազմաթիւ գետեր և լիճեր:

Հայաստանի ամենէն բարձր լեռն է Մասիս կամ Արարատ: Մասիսէն քիչ մը անդին է Արագածը:

Հայոց ամենէն շատ սիրած գետն է Արաքսը: Եփրատ և Տիգրիս գետերը շատ մեծ գետեր են:

Հայաստանի մէջ լիճեր ալ շատ կան: Նշանաւոր են Վանայ լիճը և Գեղեմայ լիճը: Այս գետերէն և լիճերէն համով ձուկեր կ'ելլեն:

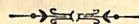
Հայաստանի սլաւոյնները շատ համով են և առատ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ. — Ի՞նչպիսի երկիր մըն էր հին Հայաստանը: Ի՞նչ նոր կողմը ո՞ր ծովերը եւ երկիրները կային: Ո՞ր բնակեցան Հայերը եւ ի՞նչ գործով զբաղեցան: Ի՞նչ բաներ կը պաշտէին հին Հայերը: Ո՞րոնք են Հայաստանի նշանաւոր լեռները, լիճերը եւ գետերը:

ԳԱՍ Գ.

ԱՐԱՄ ՆԱՀԱՊԵՏ

Հայկէն յետոյ շատ ժամանակներ անցան և Հայերը բազմաթիւ նահապետներ ունեցան: Ասոնցմէ մէկն էր Արամ որ շատ քաջ և պատե-
րազմատէր մէկն էր:

Արամի ժամանակ Հայաստանի գրացի ժողովուրդները շատ զօրացեր էին և նեղութիւն կը պատճառէին Հայերուն: Հայոց երկիրը կը դժբաւէին և ժողովուրդէն զերի կը տանէին: Այդ թշնամի ժողովուրդներն էին Մարերը, Ասորեստանցիները և Կապադովկիացիները:

Արամ մեծ բանակ մը պատրաստեց, որ այս թշնամիներուն լաւ դատ մը տայ:

Ան նախ յարձակեցաւ Մարերու վրայ որոնք Հայաստանի արեւելեան կողմը կը բնակէին: Ասոնց իշխանը կը կոչուէր Նիւքար:

Արամ մեծ պատերազմ մը ըրաւ Նիւքարի հետ, յաղթեց և զայն բռնելով բերաւ Արմաւիր քաղաքի աշտարակէն զամեց, որ ամէն մարդ տեսնայ: Անոր երկրէն ալ մաս մը գրաւեց:

Յետոյ զնոց Հայաստանի հարաւային կողմը՝ Բարշամի վրայ: Բարշամն ալ յաղթուեցաւ և սպաննուեցաւ:

Վերջէն, Արամ իր կարիճները առաւ և զնոց արեւմուտքի կողմ՝ Կապադովկիոյ Պայապիս իշխանին վրայ: Մեծ պատերազմի մը մէջ Պայապիս յաղթուեցաւ ու փախաւ: Արամ անոր երկիրը Հայաստանի միացուց:

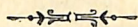
Այս նոր երկրին վրայ Արամ կառավարիչ մը դրաւ: Ան կը կոչուէր Մշակ: Արամ Մշակին հրամայեց որ կապադովկիացիներուն հայերէն խօսիլ տայ: Կապադովկիացիները Մշակ չէին կրնար ըսել այլ կ'ըսէին Մաթակ: Մշակ իր անունով քաղաք մը շինել տուաւ: Տեղացիները այդ քաղաքը Մաթակ կը կոչէին: Հիմա այդ քաղաքին Կեսարիա կ'ըսեն:

Հայերը ուրիշ թշնամի մըն ալ ունէին որ Նինոս կը կոչուէր: Սա Բէլի սերունդէն էր: Նինոս երբ խնայաւ Արամի քաջութիւնները՝ փախցաւ անոր հետ: պատերազմելէ: Շատ մը նուէրներ զրկեց Արամին և անոր հետ բարեկամաց:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչպիսի մէկն էր Արամ՝ ճշտապար: Թորոք էին իր բշխումները: Ի՞նչ ըրաւ Արամ:

ԴԱՍ Դ.

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻԿ ԵՒ ՇԱՄԻՐԱՄ

Արամ Նահապետին յաջորդեց իր որդին Արա: Ան այնքան գեղեցիկ երիտասարդ մըն էր որ իրեն պէս հաս մըն ալ չկար:

Արայի ժամանակ Նինոս մեռած էր և իր կինը՝ Շամիրամ իրեն տեղը անցած էր: Շամիրամն ալ գեղեցիկ էր, բայց չար:

Արայի գեղեցկութեան լուրը հասաւ Շամիրամի ականջը: Ան լուր զրկեց Արային և ըսաւ. «Եկո՛ւր միասին ապրինք, միացնենք մեր երկիրները, դուն եղիր թագաւոր և ես ալ ըլլամ թագուհի»:

Արա մտիկ չըրաւ: Անիկա արդէն ունէր Նուարդ անունով կին մը, որ շատ գեղեցիկ էր:

Շամիրամ երբ իմացաւ Արայի պատասխանը՝ բարկացաւ: Առաւ իր բազմաթիւ զօրքերը և եկաւ Արայի վրայ պատերազմի:

Սակայն ան չէր ուզեր Արան մեռցնել, այլ կ'ուզէր ողջ ողջ բռնել: Ուստի իր զինուորնե-

րուն պատուիրեց որ ուշադրութիւն ընեն և բռնեն Արան:

Բայց Արա զինուորի հագուստներ հագնելով մտաւ պատերազմի եւ մեռաւ:

Շամիրամ երբ իմացաւ թէ Արան մեռած է, շատ տխրեցաւ: Ան եկաւ կռիւի տեղը և մեռեալներու մէջէն փնտռելով գտաւ Արայի մարմինը ու տարաւ իր պարտը: Դրաւ Յարալէզ կռուքերուն քով որ լղելով անոր վէրքերը՝ առողջացնեն զայն: Բայց Արա չառողջացաւ:

Իսկ Հայերը զայրացած Շամիրամէն իրենց գեղեցիկ Նահապետը կ'ուզէին:

Ասոր վրայ, Շամիրամ խորամանկութիւն մը մտածեց: Քիչ մը Արային նմանող իր մէկ զինուորին Արայի հագուստները հագցուց, և հեռուէն Հայոց ցուցնելով ըսաւ. — «Յարալէզները ահա առողջացուցին Արան: Բայց անիկա իմ քովս պիտի մնայ:»

Այս կերպով Շամիրամ գրաւեց ամբողջ Հայաստանը: Վանայ ծովուն արեւելեան եզերքին վրայ, լերան մը տակը, գեղեցիկ քաղաք մը շինեց և անունը դրաւ Շամիրամակերտ, որ հիմա Վան կը կոչուի: Տնկեց շատ մը պարտէզներ և այգիներ և հեռու անդերէ, լեռները փորելով ջուրեր բերաւ այդ քաղաքը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Խնջալիսի մէկն էր Արա Գեղեցիկը: Խնջ լուր զրկեց Շամիրամ քաղաքին: Յետոյ ինչ պատահեցաւ: Շամիրամ ո՞ր բազմը շինեց Հայաստանի մէջ:

ԴԱՍ Ե.

ՏԻԳՐԱՆ ԵՐՈՒԱՆԴԵԱՆ ԵՒ ԱԺԴԱՀԱԿ

Արա Գեղեցիկէն յետոյ դարձեալ շատ ժամանակներ անցան և Հայեր շատ մը նահապետներ ունեցան։ Այդ նահապետները վերջէն ըսկըսան կոչուիլ թագաւոր։

Այս թագաւորներէն մէկն էր Տիգրան Երւանդեան։ Անիկա մարմինով շատ ուժով էր և յաղթանդամ։ Բնաւորութեամբ ալ բարի և ամէնուն վրայ հաւատար աչքով նայող։ Նսեւ խելացի էր և գեղեցկադէմ։

Տիգրան Երւանդեան քաջ էր և պատերազմատէր։ Ան մեծ բանակ մը պատրաստեց և արշաւեց Հայաստանի արեւմտեան կողմը գանուղ երկիրներուն վրայ։ Ուր որ գնաց յաղթեց և շատ տուրք տուներով վերադարձաւ Հայաստան։ Իր օրով Հայերը շատ հանգիստ և երջանիկ ապրեցան։

Տիգրանի ժամանակ Մարերու թագաւորն էր Աթաշակ, Պարսիկներունը՝ Կիւրոս, որ Աթաշակի թուռն էր։ Կիւրոս և Տիգրան իրարու հետ շատ բարեկամ էին և Աթաշակ կը վախնար որ

չըլլա՞յ թէ անոնք կը մտածեն իր թագաւորութիւնը ձեռքէն խլել։

Այսպէս վախ ու դողի մէջ ըլլալով՝ անգամ մը երազ տեսաւ։ Իբրեւ թէ ինք Հայաստան կը գանուէր։ Բարձր լեւան մը վրայ կին մը երեք կտրիճ զաւակներ ունեցաւ։ Անոնց առաջինը առիւծի մը վրայ նստաւ և գէպի արեւմուտք արշաւեց։ Երկրորդը ինձի մը վրայ նստաւ և հիւսիսային կողմը գնաց, իսկ երրորդը վիշապի մը վրայ հեծնելով իր վրայ եկաւ, երբ ինք իր պալատին տանիքը կուռքերուն զոհ կը մատուցանէր։ Աթաշակ կռիւի բռնուեցաւ անոր հետ և սպաննուեցաւ։

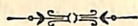
Աթաշակ սարսափով արթնեցաւ, կանչեց իր իմաստունները ու անոնց պատմեց երազը։

Ծերունի իմաստունները, երկար մտածելէ յետոյ, Աթաշակի ըսին թէ քու վրադ եկող կտրիճը Տիգրան Երւանդեանն է և պէտք է զայն խորամանկութեամբ սպաննես։ Բայց ի՞նչպէս Տիգրանը ձեռք պիտի ձգէին։ Մտածեցին և միջոցը գտան։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ գիտէի Տիգրան Երւանդեանի մասին։ Ո՞վ էր Աթաշակը և ի՞նչէն կը վախնար։ Ի՞նչ երազ տեսաւ Աթաշակը։ Ի՞նչ խորհուրդ տուին իրեն իմաստունները։

ԴԱՍ Զ.

ՏԻԳՐԱՆԻ ԵՒ ԱԺԴԱՀԱԿԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Աժդահակ շատ ընծաներով մարդիկ ղրկեց Տիգրանին և խնդրեց որ իր քոյրը՝ զեղեցիկ ու խելացի Տիգրանուհին՝ իրեն թագուհի տայ:

Տիգրան չէր զիտեր Աժդահակի չար մխաժը և մեծ պատիւներով ու նուէրներով իր քոյրը ղրկեց Աժդահակին:

Աժդահակ նախ շատ լաւ վարուեցաւ Տիգրանուհիին հետ. բայց վերջէն պահանջեց որ իրեն հետ մէկ ըլլայ և խաբէութեամբ Տիգրանը կանչեն ու սպանեն: Տիգրանուհի համաձայնեցաւ, բայց գաղտնի լուր ղրկեց իր եղբորը որ զգոյշ կենայ:

Օր մըն ալ Աժդահակ լուր ղրկեց Տիգրանին որ զայ սահմանադուսին վրայ և քիչ մը տեսնուին:

Տիգրան երուանդեան, որ զիտէր Աժդահակի չար մխաժը, բանակով գնաց Մարերու վըրայ:

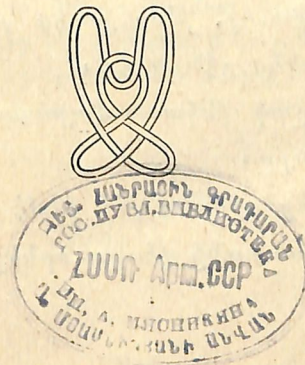
Տիգրանուհի միջոցը գտաւ և փախաւ իր եղբորը բանակը:

Անկէ յետոյ մեծ պատերազմ մը եղաւ և Աժդահակ Տիգրանի ձեռքովը սպաննուեցաւ: Անոր երկիրը Կիւրոսը առաւ և Մարերու թագաւորութիւնը վերջացաւ:

Տիգրան շատ գերիներ բերաւ Հայաստան և բնակեցուց Մասիս լեռան ստորոտը: Ասոնցմէ առաջ եկաւ նախարարութիւն մը, որ կոչուեցաւ Մուրացան:

Իր քրոջ համար ալ շինեց մեծ քաղաք մը մէջը բնակելու համար: Այդ քաղաքը կոչուեցաւ Տիգրանակերտ:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Ամրահակ ի՞նչ ուզեց Տիգրանէն: Ի՞նչ քրտ Տիգրանուհի: Ո՞վ յաղքեց պատերազմին մէջ: Տիգրան ի՞նչպէս վարձատրեց իր հոյրը:

ԴԱՍ Է.

ՎԱՂԱՐՇԱԿ

Մինչեւ հիմա մեր սորված նահապետներն ու թագաւորները Հայկի սերունդէն էին։ Սակայն ատեն մը եղաւ որ այդ սերունդը վերջացաւ և Հայաստան մնաց առանց թագաւորի։

Այն ատեն մեր երկրի շատ մը պղտիկ իշխանները սկսան իրարու հետ կռուիլ։ Ամէն իշխան կ'ուզէր ինքը ըլլայ թագաւոր։

Ժողովուրդը ձանձրացաւ անոնցմէ և դիմեց դրացի Պարթեւաց Արշակ թագաւորին որ իրենց թագաւոր մը տայ։ Արշակ, որ շատ մեծ և խելացի թագաւոր մըն էր, ուրախութեամբ ընդունեց Հայոց խնդրանքը և իր փոքր եղբայրը՝ Վաղարշակ, մեծ հանդէսով թագաւոր պսակելով զօրքով զրկեց Հայաստան ըսելով. «Գնա՛ և ինչքան անդ որ կրնաս զրաւել, թող քուկդ ըլլայ. քաջերու սահմանը իրենց զէնքն է»։

Վաղարշակ եկաւ Հայաստան և ամէնքը սիրեցին զինքը։

Ան ուզեց զիանալ թէ իրմէ առաջ որո՞նք եղած են Հայաստանի թագաւորները և ի՞նչ զոր-

ծեր տեսած են։ Բայց որու որ հարցուց բան մը չկրցաւ հասկնալ։

Ուստի գիտուն մարդ մը զրկեց իր եղբօրը Արշակին և խնդրեց որ թոյլ տայ այդ մարդուն իր մատենադարանի գիրքերէն ընդօրինակելու Հայոց պատմութիւնը։

Արշակ ուրախութեամբ կատարեց Վաղարշակի խնդրանքը։ Վաղարշակ այդ պատմութիւնները արձաններու վրայ փորագրել տուաւ որ ամէն մարդ կարդայ և իմանայ։

Յետոյ շատ մը նոր օրէնքեր դրաւ և բոլոր Հայերուն սիրելի եղաւ։

Իրմէ յետոյ իր զաւակները եղան թագաւոր եւ այս թագաւորներու ցեղը Արշակի անունով կոչուեցաւ Արշակունի։

ՀԱՐՑՈՒՄԵՆԻ.— Ինչո՞ւ համար Հայերը դիմեցին Արշակին եւ րազաւոր մը ուզեցին։ Ո՞վ էր Արշակ եւ ի՞նչ քաւ։ Վաղարշակ ի՞նչպէս գտաւ Հայոց պատմութիւնը։ Ուրիշ ի՞նչ գործեր տեսաւ Վաղարշակ։

ԴԱՍ Ը.

ԱՐՏԱՇԷՍ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱԼ

Վաղարշակի թոռն էր Արտաշէս Առաջինը, որ շատ աշխարհներ դրաւած ըլլալուն համար կը կոչուի աշխարհակալ:

Անիկա շատ հպարտ, քաջ եւ պատերազմը սիրող մէկն էր: Կ'ուզէր ուրիշ երկիրներ եւս գրաւել եւ ըլլալ աշխարհի ամենէն մեծ թագաւորը:

Ուստի, նախ մեծ բանակ մը պատրաստեց, զինուորները լաւ մը կրթեց, բոլորին ալ զէնք տուաւ եւ սկսաւ աշխարհակալութեան:

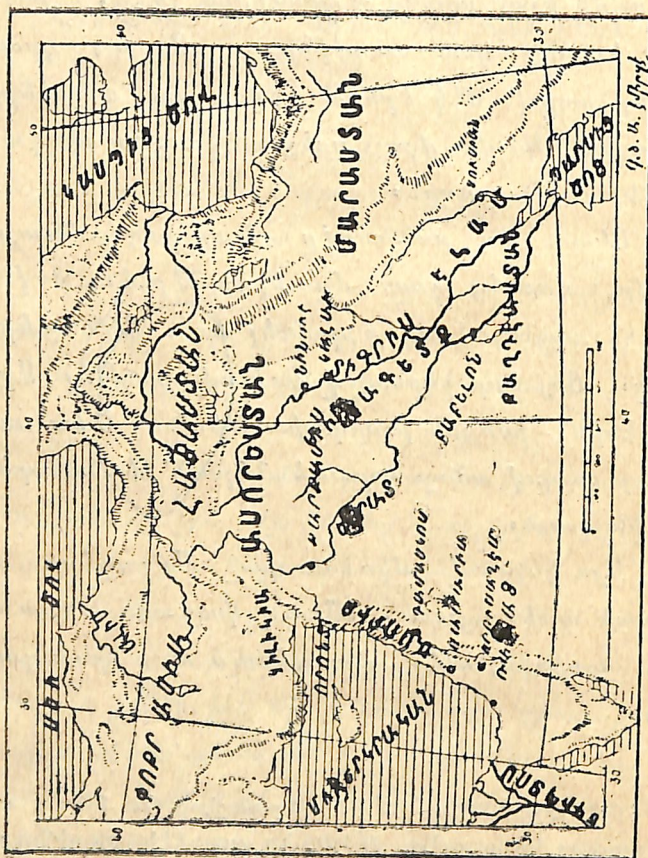
Իր զինուորները այնքան շատ էին, որ զանազան պատմութիւններ կը պատմէին անոնց մասին: Կ'ըսէին թէ եթէ Արտաշէսի զինուորները ամէնը մէկէն գետէ մը ջուր խմէին՝ գետը կը ցամքէր: Կամ եթէ ամէնը մէկ մէկ քար նետէին տեղ մը՝ բլուր մը կը ձեւանար, եւ եթէ ամէնը միասին նետ արձակէին՝ արեւը կը խափանուէր:

Մինչեւ իր ատենը Պարթեւներու թագաւորներն էին առաջին թագաւորը: Արտաշէս պատերազմի ելաւ անոնց թագաւորին դէմ, յաղթեց եւ ինք եղաւ առաջինը: Յետոյ, դրամ կտրել տալով, մէկ երեսին վրայ իր պատկերը դրաւ իսկ միւսին վրայ զրեց. «Արտաշէս թագաւորներու թագաւոր»:

Յետոյ իր բանակովը զնաց արեւմուտքի կողմը, գրաւեց շատ մը երկիրներ եւ ծովէն անդին անցնելով ուղեց գրաւել նաեւ Յունաց երկիրը: Յոյները չկրնալով կռիւով յաղթել Արտաշէսին՝ զիմեցին խարդախութեան: Շատ ոսկիներ տալով անոր զօրապետներուն՝ թունաւորել տուին զայն:

Այս կերպով մեռաւ քաջ Արտաշէսը որ մեռած ատենը ըսաւ. «Աւագ փառացի անցաւ ըի», այսինքն, մե'ղք փառքերուս որ անցան գացին:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ էր Արտաշէսը եւ ինչո՞ւ աշխարհակալ կը կոչուէր: Ի՞նչեր կը պատմէին իր զինուորներու շատութեան մասին: Ո՞րոնց դէմ պատերազմեր քաւ եւ ի՞նչպէս մեռաւ:

ԴԱՍ Թ. ՄԵԾՆ ՏԻԳՐԱՆ

Վաղարշակէ վերջ եկող թագաւորներուն ա-
մենէն մեծն ու փառաւորը եղաւ Տիգրան: Անի-

ՄԵԾՆ ՏԻԳՐԱՆ

կա աշխարհի հզօր թագաւորներուն մէջ ալ նը-
շանաւոր է: Ան ամենէն շատ պատերազմներ
ըրաւ եւ ամենէն շատ երկիրներ զրաւեց: Շըը-
ջակայ ազգերու բոլոր թագաւորներուն ալ յաղ-
թեց եւ կա՛մ զանոնք իրեն հնազանդեցուց, կամ
բռնեց եւ իրեն գերի ըրաւ:

Ան իր պալատին մէջ ունէր չորս թագաւոր-
ներ որոնք իրեն ծառայութիւն կ'ընէին: Երբ
ինք իր գահուն վրայ նստէր, անոնք, ձեռքերնին
կուրծքներուն իր քովը պիտի կենային: Երբ ինք
կառքով տեղ մը երթար՝ անոնք իր ետեւէն պի-
տի վազէին:

Երբ իր հայրը՝ Արաաշէս՝ մեռաւ, Պարթեւ-
ներու թագաւորը իր վրայ եկաւ որ առաջնու-
թեան պատիւը խլէ Տիգրանէն: Բայց պատե-
րազմի մէջ յաղթուեցաւ եւ սպաննուեցաւ: Տիգ-
րան անոր երկիրներն ալ զրաւեց եւ մնաց «Թագա-
ւորներու թագաւոր»: Աս ալ, իր հօրը պէս, զրամ-
ներ շինել տուաւ և մէկ կողմը իր պատկերը, միւս
կողմը՝ «Թագաւորներու թագաւոր» գրել տուաւ:

Տիգրան զրաւեց նաեւ Ասորիքը և հասաւ
մինչեւ Լերուսաղէմ: Բոլոր զրաւած տեղերէն ան
յոյն, հրեայ, արաբ զերիներ բերելով բնակե-
ցուց Հայաստան, որ շէնցենն իր երկիրը:

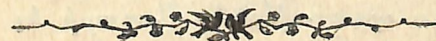
Այն ատեններ, Եւրոպայի մէջ, Հռոմայեցի
անունով մեծ ժողովուրդ մը կար: Ասոնք տես-
նելով որ Մեծն Տիգրան շատ կը զօրանայ, անոր
դէմ զրկեցին իրենց նշանաւոր զօրապետները:
Բայց այդ զօրապետները չկրցան բոլորովին յաղ-
թել Տիգրանին:

Այս պատերազմները շատ երկար տեւեցին:
Ամենէն վերջը Հռոմայեցիք Տիգրանի վրայ
զրկեցին իրենց ամենէն մեծ զօրապետը, որ Պոմ-
պէս կը կոչուէր: Բայց այս ատենները Տիգ-
րան շատ ծերացած էր: Իր որդին ալ, որ փոքր
Տիգրան իր կոչուէր, գացած միացած էր Պոմ-
պէսին: Յետոյ, հպատակ ազգերն ալ Տիգրանի
դէմ թշնամացած էին:

Ասոր համար, Տիգրան խեղացութիւն սեպեց
հաշտուիլ Պոմպէսի հետ և հաշտուեցաւ:

Պոմպէս միայն Հայաստանը ձգեց Տիգրա-
նին և միւս երկիրները իրենց տէրերուն վերա-
դարձուց: Իսկ փոքր Տիգրանը, որ կ'ուզէր հօ-
րը տեղ թագաւոր ըլլալ, իրեն հետ Հռոմ տա-
րաւ և սպաննեց զայն իր դէշ բնաւորութեան
պատճառաւ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ գիտէք Մեծն Տիգրանի մա-
սին: Ի՞նչպէս կը վարուէր զերի քաղաւորներու հետ:
Ի՞նչու Պարթեւները իր վրայ պատերազմի եկան: Ուրիշ
որ երկիրները զրաւեց Տիգրան: Ի՞նչո՞ւ իր վրայ եկան
Հռոմայեցիք: Ի՞նչո՞ւ Տիգրան հաշտուեցաւ Պոմպէսի
հետ:

ԴԱՍ Ժ.

ԱԲԳԱՐ

Հայաստանի հարաւային կողմը Եդեսիա անուով քաղաք մը կայ: Այս քաղաքին թագաւորն էր Աբգար որ բարի մարդ մըն էր:

Աբգարի օրով Երուսաղէմի մէջ կ'ապրէր և հրաշքներ կը գործէր Յիսուս:

Անգամ մը Աբգարի մարդիկը երբ Երուսաղէմէն կ'անցնէին տեսան Յիսուսը որ կը քարոզէր և հրաշքներ կը գործէր: Կաղերն ու կոյրերը կ'առողջացնէր և մեռելներուն անգամ յարութիւն տուել կուտար:

Աբգարի մարդիկը եկան իրենց թագաւորին պատմեցին այս բաները: Թագաւորը, որ բոլորտութիւն ըստած գէշ հիւանդութիւնը ունէր վերան ու չէր կրնար բժշկուիլ, նամակ մը գրեց Յիսուսին և խնդրեց որ գայ զինքը բժշկէ եւ բժշկելէ յետոյ ալ իր քովը ապրի, քանի որ Հրեաները զինքը չէին սիրեր:

Յիսուս պատասխանեց Աբգարի եւ ըստ թէ

ինք չէ եկած հանգիստ ապրելու, այլ մարդոց օգնելու: Ըստ նաեւ թէ ինք չի կրնար գալ, բայց իր յարութենէն յետոյ աշակերտներէն մէկը կը ղրկէ որ զինքը բժշկէ:

Յիսուս Աբգարի ղրկեց նաեւ իր նկարը:

Իրաւ ալ Յիսուս իր աշակերտներէն Թադէոս առաքեալը ղրկեց Եդեսիա Աբգարը բժշկելու համար:

Աբգար բժշկուեցաւ եւ ինք ու իր ընտանիքը քրիստոնեայ մկրտուեցան:

Յետոյ նամակներ ղրկեց ուրիշ թագաւորներու որ անոնք ալ քրիստոնեայ ըլլան:

Բայց այս նամակներուն պատասխանը չառած մեռաւ:

Իսկ Թադէոս առաքեալը Եդեսիացիները քրիստոնեայ դարձնելէ յետոյ անցաւ Հայաստան:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞ր տեղի քաղաւորն էր Աբգար: Ի՞նչ տեսան իր մարդիկը Երուսաղէմի մէջ: Ի՞նչ պատասխանեց Յիսուս Աբգարին: Ի՞նչ ըրաւ Թադէոս առաքեալը:

ԴԱՍ ԺԱ.

ՍԱՆԱՏՐՈՒԿ ԵՒ ՍԱՆԴՈՒԽՏ

Աբղարի ժամանակ Հայաստանի թագաւորն էր Սանատրուկ:

Երբ Թադէոս առաքեալը Հայաստան եկաւ և սկսաւ քրիստոնէութիւն քարոզել, Սանատրուկ և իր ընտանիքը, Աբղարի օրինակին հետեւելով, քրիստոնեայ եղան:

Սակայն հայ իշխանները իրենց հին կրօնքին վրայ մնացած ըլլալով, Սանատրուկ վախցաւ անոնցմէ և քանի մը տարի յետոյ ինքն ալ ուրացաւ քրիստոնէութիւնը ու հրամայեց որ ով որ քրիստոնեայ եղած է, նորէն հին կրօնքին վերադառնայ: Իր հրամանը չի կատարողները պիտի սպաննուէին:

Սանատրուկ ունէր խելացի եւ բարի ազնիւ մը՝ Սանդուխտ անունով: Սա չուղեց իր նոր կրօնքը ձգել եւ հայրը հրամայեց որ իր ազնիւ բանաւորներն:

Յետոյ իշխան մը եւ 50 զինուորներ զրկեց բանտը, որ համոզեն Սանդուխտը, սակայն իրենք

ՍԱՆԴՈՒԽՏ ԿՈՅՍ

համոզուեցան եւ քրիստոնեայ դարձան: Սանատրուկ զայրացաւ և սպաննել տուաւ զանոնք: Ասոնց մէջ էր նաեւ Թադէոսը, որ սակայն հրաշքով ազատուեցաւ:

Քանի մը օր յետոյ նորէն բռնեցին սուրբ Առաքեալը եւ շատ չարչարեցին զինքը: Սակայն Թադէոս միշտ անվնաս մնաց:

Ամենէն վերջը, Սանատրուկ հրամայեց որ

սուրով սպանեն թաղէսը եւ այդպէս ալ ըրին։ Անկէ յետոյ, Սանատրուկ դահիճներ զրկեց բանալիք եւ իր աղջիկն ալ նահատակել տուաւ։

Սանդուխտը մեռաւ բայց իր անունը սիրելի եղաւ Հայերուն համար։

Թաղէս առաքեալի անունն ալ սիրելի մնաց Հայոց մէջ եւ շատ մը Հայեր շարունակեցին ծածուկէն քրիստոնեայ մնալ։

Ուրեմն մեր մէջ առաջին անգամ քրիստոնէութիւնը քարոզողն եղաւ Թաղէս առաքեալը։

Այս պատճառաւ է որ մեր եկեղեցին կը կոչուի Առաքելական։

Թաղէս առաքեալի գերեզմանը կը գտնուի Հայաստանի մէջ։ Անոր վրայ շինուած է մեծ և փառաւոր վանք մը։

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ էր Սանատրուկը։ Ի՞նչու հալածեց քրիստոնեաները։ Ի՞նչ ըրաւ իր աղջիկը։ Ի՞նչպէս նահատակեցան Սանդուխտ կոյսն ու Թաղէս առաքեալը։

ԴԱՍ ԺԲ.

ԱՐՏԱՇԷՍ Բ.

Արտաշէս շինարար թագաւոր մըն էր։ Մեր պատմիչները կ'ըսեն թէ անոր օրով Հայաստանի մէջ թիզ մը հող անգամ չկար որ անմշակ մնացած ըլլար։ Ան շինեց քաղաքներ, զիւղեր, Բանալ տուաւ նոր նոր ճամբաներ, շինեց կամուրջներ եւ լիճերն ու գետերը լեցուց նաւակներով որպէսզի մարդիկ դիւրութեամբ կարենան ճամբորդել եւ առեւտուր ընել։

Ան դրաւ նաեւ նոր օրէնքներ եւ որոշեց Հայաստանի սահմանները։

Օտար երկիրներէ բաղմամբիւ գաղթականներ ալ բերաւ եւ բնակեցուց Հայաստանի մէջ։

Բայց ան նաեւ պատերազմադէտ էր։ Յաղթեց իր հակառակորդներուն և չթողուց որ անոնք Հայերուն նեղութիւն պատճառեն։

Արտաշէս Բ. շինեց քաղաք մը և իր անունով զայն կոչեց Արտաշատ։

Հազիւ լրացուցած էր այդ քաղաքին շինութիւնը երբ Հայաստանի հիւսիսային աղգերը (Ալաններ և Վրացիներ) արշաւեցին Հայաստան։

ՍԱԹԵՆԻԿ

Արտաշէս զնաց անոնց դէմ պատերազմի, յաղթեց եւ փախցուց զանոնք Կուր գետին միւս կողմը: Սակայն Աւաններու թագաւորին զաւակը գերի ինկաւ Արտաշէսի ձեռքը:

Աւանաց թագաւորը մարդիկ զրկեց Արտաշէսին եւ խնդրեց որ իր զաւակը իրեն վերադարձնէ: Բայց Արտաշէս մերժեց:

Այն ատեն, Աւաններու թագաւորին աղջիկը

Սաթենիկ՝ գետին եզերքը գալով Ժայռի մը վըրայ բարձրացաւ եւ ըսաւ Արտաշէսի:

— Ո՞վ քաջ Արտաշէս, դուն որ յաղթեցիր Աւանաց քաջ ազգին, կը վայելէ՞ որ ըովդ գերի պահես իմ եղբայրս: Եթէ զայն չյանձնես մենք միշտ քեզի թշնամի պիտի մնանք:

Արտաշէս հիացաւ Սաթենիկի խելացութեան եւ գեղեցկութեան վրայ: Մարդիկ զրկեց իր հօրը եւ Սաթենիկը իրեն թագուհի ուղեց: Հայրը ընդունեց: Մեծ եւ փառաւոր հարսնիք մը ըրին եւ դաշինք դրին ու իրարու հետ այլեւս բարեկամ մնացին:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ էր Արտաշէս Բ. եւ ինչե՞ր ըրաւ: Ո՞ր բաղա՞նք շինեց: Ի՞նչպէս վերջացաւ Աւանաց արշաւանքը: Ո՞վ եղաւ Արտաշէսի բազուկին:

ԴԱՍ ԺԴ.

ԱՐՏԱՇԷՍԻ ՄԱՀՐ ԵՒ ԱՐՏԱԽԱԶԴ

Աւաններու և Վրացիներու պատերազմէն յետոյ Արտաշէս դեռ երկար ատեն թագաւորեց և Հայերը հանգիստ ու երջանիկ էին:

Անգամ մը երբ ան հեռաւոր տեղ մը գացած էր, հիւանդացաւ և անկողինը ինկաւ: Ան իր միտքը կը բերէր հին օրերը և ինքներեն կ'ըսէր. «Անգամ մըն ալ ե՞րբ պիտի վերադառնամ իմ մայրաքաղաքս և տեսնեմ ծխաններէն բարձրացող ծուխը և Նաւասարդի առաւօտը, եղնիկներուն վազելը ու եղջերուներուն ցատկաւելը: Մենք այն ատեն փողեր կը հնչեցնէինք և թըմբուկ կը զարնէինք, ինչպէս թագաւորներու սովորութիւնն է»:

Բայց Արտաշէս չաղէկցաւ ու մեռաւ:

Մեծ ու փառաւոր յուզարկաւորութիւն մը կատարուեցաւ: Զինքը զրին ոսկիէ դագաղի մը մէջ, Դլուխը զրին ոսկիէ թագ և հագցուցին ոսկեթել հագուստներ: Թափօրին առջեւէն կ'երթային նուագողները, իսկ դագաղին ետեւէն Արտաշէսի օրդիններն ու կիները: Յետոյ կուգա-

յին զինուորականներն ու պաշտօնեաները: Ասոնց ետեւէն ալ կուգային լալկան կիները, որոնք Արտաշէսի դործերը կը պատմէին ու կուլային, իսկ ամենէն վերջը կուգար անհամար բազմութիւն մը:

Այսպէս տարին ու թաղեցին Արտաշէսը: Թաղումին ատեն, բազմաթիւ մարդիկ, որոնք շատ կը սիրէին իրենց թագաւորը, ինքզինքնին մեռցուցին Արտաշէսի գերեզմանին վրայ ու միասին թաղուեցան:

Այս տեսնելով Արտաւազդ, որ Արտաշէսի անդրանիկ օրդին էր և չար սիրտ ունէր, նա-

Արտաւազդ անդունդը կ'իյնայ

խանձեցաւ իր հօրը եւ ըսաւ. «Հայրի՛կ, դուն զացիր եւ ամէն մարդ հետդ տարիր. ես աւելակներո՞ւ վրայ պիտի թագաւորեմ»:

Այն տաւն, կ'ըսեն, Արտաշէսի գերեզմանէն ձայն մը ելաւ որ կ'ըսէր. «Երբ օր մը որսի երթաս Ազատ Մասիսի վրայ, քաջքերը քեզ բռնեն եւ Ազատ Մասիսի վերերը տանին բանտարկեն. հո՛ն մնաս ու լոյս չտեսնաս»:

Խրաւ ալ, օր մը, երբ Արտաւազդ որսի գացած էր ձիով, Մասիսի անդունդներուն մէջ ինկաւ ու կորսուեցաւ:

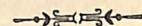
Կ'ըսեն թէ, եթէ ան ազատուի եւ աշխարհ գայ, իր վրէժը պիտի լուծէ:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ կ'ըսէր Արտաշէսը հիւանդութեան անկողնին մէջ: Ի՞նչպէս կատարուեցաւ անոր յուզարկաւորութիւնը: Ո՞վ էր Արտաւազդ եւ ի՞նչ ըսաւ իր հօրը գերեզմանին վրայ: Ի՞նչ պատասխանեց Արտաշէս եւ ի՞նչ պատահեցաւ Արաւազի:

Դ Ա Ս Ժ Դ .

Խ Ո Ս Ր Ո Վ

Մենք գիտենք թէ Հայերու եւ Պարսիկներու թագաւորները իրարու ազդական էին:

Բայց Արտաշիր անունով պարսիկ իշխան մը իր թագաւորը սպաննեց ու ինք եղաւ Պարսկաստանի թագաւորը:

Այդ ատենները Հոյոց թագաւորն էր Խոսրով: Սա երբ իմացաւ իր ազդականին պատահածը, շատ զօրք ժողովեց եւ դնաց Արտաշիրը պատժելու: Պարսից թագաւորը շատ նեղը մընաց եւ կը մտածէր թէ ի՞նչպէս պէտք է ազատուի Խոսրովի ձեռքէն: Անակ անունով իշխան մը իրեն ըսաւ թէ ինք կրնայ սպաննել Խոսրովը: Իբր թէ Արտաշիրէն փախչելով՝ Անակ եկաւ Խոսրովի քով, եւ անգամ մը երբ որսի գացած էին՝ զարկաւ սպաննեց Խոսրովը: Հայ իշխաններն ալ սպաննեցին Անակը եւ իր բոլոր ընտանիքը: Միայն աղայ մը ազատուեցաւ և տարուեցաւ Կեսարիա:

Արտաշիր եկաւ գրաւեց Հայաստանը ու երբ

խմայաւ, Անակի եւ անոր ընտանիքին պատահածը, ինքն ալ հրամայեց որ սպաննեն Խոսրովի ամբողջ ընտանիքը: Սակայն հայ իշխանները կրցան ազատել Տրդատ անունով տղայ մը եւ անոր քոյրը՝ Խոսրովիգուխտ:

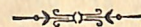
ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԹԵՑ

Տրդատը փախցուցին Հռոմ ուր ան զինուոր եղաւ եւ շատ մը քաջութիւններ ըրաւ:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Հայոց Խոսրով քաղաւորին ատեն ի՞նչ պատահեցաւ Պարսկաստանի մէջ: Ո՞վ էր Անակ Պահլաւունին եւ ի՞նչ ըրաւ: Որո՞նք ազատուեցան Անակի եւ Խոսրովի ընտանիքէն: Ո՞վ գրաւեց Հայաստանը: Ո՞ւր տարուեցաւ Տրդատը:

ԴԱՍ ԺԵ.

ՏՐԴԱՏԻ ՔԱՋՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Տրդատ Հռոմի մէջ զինուորութիւն կ'ընէր: Ան իր քաջութիւններովը ամէն մարդ հիացուց իր վրայ:

Անգամ մը երկու վայրի ցուէր իր վրայ յարձակեցան: Տրդատ բռնեց անոնց եղջիւրներէն եւ այնպէս մը ցնցեց, որ եղջիւրները տեղէն հանեց եւ եզները գետին ինկան:

Օր մըն ալ կառքով մըցում կ'ընէին: Իր ընկերները խարդախութիւն ընելով զինքը կառքէն վար ձգեցին: Տրդատ վազելով հասաւ անոնց կառքին. ետեւէն եւ անիւներէն բռնելով, ձիերը եղած տեղերնին կեցուց:

Ուրիշ անգամ մը Հռոմայեցիք պատերազմ ունէին եւ ուտելիքը պակսեցաւ, սով եղաւ: Զինուորները իրենց մեծերը կ'սպաննէին եւ հաց կ'ուզէին: Տրդատ կեցաւ իր մեծին դրանը առջեւ եւ չձգեց որ մարդ ներս մտնէ:

Անգամ մըն ալ, նորէն, Հռոմայեցիք պատե-

բազմի կ'երթային: Երեկոյեան հասան քաղաք մը, բայց պարիսպին դուռները դոց գտան: Իոկ զինուորները և կենդանիները անօթի էին: Քաղաքացիք դուռները չբացին: Այն ատեն Տրդատ պարիսպներէն վեր բարձրանալով քաղաք մտաւ և խոտի դէզերը, պահապաններն ու շուները բռնելով պարիսպէն դուրս նետեց:

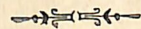
Իր վերջին քաջութիւնը եղաւ վայրենիներու թաղաւորի մը դէմ կռուիլը: Այս թաղաւորը պատերազմի եկած էր Հռոմի կայսրին վերայ և լուր զրկած էր անոր ըսելով, որ եթէ քաջ ես, եկո՛ւր միասին գօտեմարտինք: Կայսրը թոյլ մարդ մըն էր, ուստի ան իր հաղուստները հազցուց Տրդատին և զրկեց վայրենիներու թաղաւորին դէմ: Տրդատ յաղթեց անոր և զայն բռնելով բերաւ Կայսրին:

Կայսրը սակէ շատ գոհ մնաց և Տրդատին շատ մը զօրք տալով զրկեց Հայաստան որ Պարսիկները փախցնէ և իր հօրը տեղ ըլլայ թաղաւոր:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Խնչ ըրաւ Տրդատ երբ երկու վայրի ցօւեր իր վրայ յարձակեցան: Խնչ ըրաւ կառնով մրցումի տաներ: Խնչ ըրաւ ան երբ զինուորները իրենց մեծերը կ'սպաննէին: Խնչ ըրաւ երբ դուռները ցոց քաղաքի մը առջեւը հասան: Ո՛րն էր իր վերջին քաջագործութիւնը եւ ինչ ըրաւ կայսրը:

ԴԱՍ ԺԶ.

ԱՆԱՀԻՏ ՉԱՍՏՈՒԱԾՈՒՀԻՆ

Հայաստանի արեւմտեան կողմը կայ Երիզա (Երզնկա) քաղաքը: Հին ատեն Հայերը հօն ունէին նշանաւոր տաճար մը որուն մէջ կար Անահիտ չատուածուհիին արձանը: Հայերը շատ կը սիրէին Անահիտը ու կը յարգէին զայն:

Տրդատ Հայաստան զալու ատեն այդ քա-

ղաքէն պէտք էր անցնէր: Երբ հօն հասաւ, մտածեց շնորհակալութիւն յայտնել Անահիտին: Ուստի հրամայեց իր զինուորներուն որ ծաղկեփունջեր տանին տաճարը

և երկրպագութիւն ընեն Անահիտին:

Թաղաւորին հրամանը կատարուեցաւ: Միայն մէկ հօգի չուղեց կատարել զայն: Անիկա թաղաւորին զրազիրն էր: Տրդատ շատ զայրացաւ և հրամայեց անոր կատարել հրամանը: Բայց իր զրազիրը չընդունեց, ըսելով թէ ինք ճշմարիտ Աստուածը կը ճանչնայ: Տրդատ չարչարել տուաւ իր գրազիրը, բայց անօգուտ: Իսկ

երբ խմացաւ թէ այդ մարդը իր հայրը սպաննող Անակին որդին էր, կատղեցաւ և հրամայեց տանիլ Խորվիրապը նետել՝ Արտաշատ քաղաքին քովը:

Իրաւ ալ Անակի որդին էր այդ մարդը: Բայց ան հիմա քրիստոնեայ էր և եկած Տրդատին ծառայելու, որպէս զի Աստուած ներէ իր հօր յանցանքը: Ան կը կոչուէր Գրիգոր:

Տրդատ շարունակեց իր ճամբան: Հայ իշխանները շատ ուրախացան երբ խմացան թէ Տրդատը կուգայ և գացին անոր միացան: Իր քոյրն ալ եկաւ իր քովը:

Յետոյ Տրդատ պատերազմեցաւ Պարսիկներուն դէմ, յաղթեց անոնց և եղաւ Հայաստանի թագաւոր:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞ր կը գտնուէր Անակիտ չառուածակիին տաճարը: Ի՞նչ հրամայեց Տրդատ իր զինուորներուն: Ո՞վ էր Գրիգոր եւ ի՞նչ քրաւ: Ո՞ր նետել տուաւ զինքը Տրդատ:

ԴԱՍ ԺԷ.

ՔԱՌԱՍՈՒՆ ԿՈՅՍԵՐՈՒ ԱԿԱՆԴԱՎԷՊԸ

ԿԱՄ

ԻՆՉՊԷՍ ՀԱՅԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԵՂԱՆ

Երբ Տրդատ խաղաղ կերպով կը թագաւորէր, Հռոմայեցւոց երկրէն քառասունի չափ կոյսեր եկան Հայաստան: Այդ խումբին մեծն էր Գայիանէն, իսկ ամենէն գեղեցիկը՝ Հռիփսիմէն:

Օր մըն ալ Հռոմի թագաւորէն նամակ մը եկաւ Տրդատին: Կոյսը Տրդատին կը պատուիրէր գտնել այդ կոյսերը և իրեն զրկել Հռիփսիմէն՝ թագուհի ընելու համար իրեն:

Շատ փնտռտուքէ յետոյ Տրդատ գտաւ զանոնք, բայց տեսնելով Հռիփսիմէի գեղեցկութիւնը, ուզեց իրեն թագուհի առնել: Հռիփսիմէ չընդունեց և թագաւորը զայն բանտարկեց: Յետոյ որոշեց բռնութեամբ հարսնիք կատարել: Պալատ բերին Հռիփսիմէ կոյսը, բայց ան հրեց թագաւորը և բազմութիւնը ճեղքելով դուրս ելաւ ու իր ընկերներուն քովը քշեաց: Տրդատ

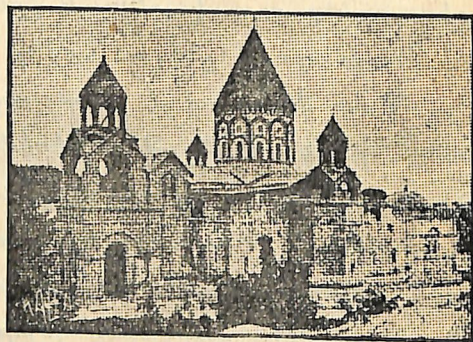
շատ զայրացաւ ու հրամայեց սպաննել բոլոր կոյսերը:

Թագաւորին հրամանը կատարուեցաւ, բայց քանի մը օր վերջ Տրդատի վրայ խենդութիւն եկաւ: Ան ա՛լ պալատը չէր գար, լեռները կը պատէր:

Իր քոյրը, որ ղինքը շատ կը սիրէր, երազի մէջ տեսաւ որ հրեշտակը իրեն կ'ըսէր թէ միայն Գրիգորը կրնայ բժշկել իր եղբայրը: Այս երազը քանի մը անգամ կրկնուեցաւ: Խոսքով իրդուխտի ստիպումով իշխանները զացին Խորվիրապը և տեսնելով որ Գրիգորը իրաւէն ողջ է, չուանով մը դուրս քաշեցին:

Աստուծոյ հրամանով Տրդատ ալ վազեց եկաւ լեռնէն և

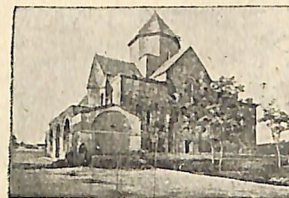
Գրիգորի սաքը ինկաւ: Գրիգոր զայն բժշկեց: Յետոյ անմիջապէս զացին կոյսերու և կորները ժողվեցին ու թա-

Ս. Էջմիածին

ղեցին: Վերջէն անոնց թողուած տեղերուն վը-

րայ շինեցին եկեղեցիներ որոնք մինչեւ հիմա կը մնան: Անոնք շինեցին նաեւ Էջմիածինը:

Ս. Գայիանէ եկեղեցին

Ս. Հռիփսիմի
սահար

Այս բաներէն յետոյ, Գրիգոր և Տրդատ պտտեցան Հայաստան և Քրիստոնէութիւնը տարածեցին Հայոց մէջ:

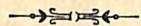
Քրիստոնէութեան լոյսը մեր մէջ տարածելուն համար, Գրիգոր կոչուեցաւ Լուսաւորիչ:

Գրիգոր և Տրդատ երկար տարիներ ապրեցան և մեռան խոր ծերութեան մէջ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչպէս Հայաստան փախած էին Հռիփսիմեան կոյսերը: Ի՞նչպէս եղաւ որ բռնուեցան անոնք: Տրդատ ինչո՞ւ նահապետի տուաւ զանոնք և ի՞նչ պատահեցաւ իրեն: Ի՞նչպէս ետ վիրապէն դուրս հանուեցաւ Գրիգորը և ի՞նչ ըրաւ: Ինչո՞ւ Գրիգոր Լուսաւորիչ կոչուեցաւ:

ԴԱՍ ԺԸ.

Ս. ՍԱՀԱԿ ԵՒ Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Տրդատէն յետոյ շատ թագաւորներ ունեցանք: Անոնցմէ մէկն էր Վռամշապուհ, որ իմաստուն թագաւոր մըն էր:

Վռամշապուհի ժամանակ կ'ապրէին երկու մեծ հայեր՝ Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ: Ս. Սահակ հայոց կաթողիկոսն էր՝ Լուսաւորչի ցեղէն, իսկ Ս. Մեսրոպը քարոզիչ էր:

Ս. ՍԱՀԱԿ

Մինչեւ Վռամշապուհ թագաւորը հայերը թէեւ հայերէն կը խօսէին, բայց զիր չունէին:

Ս. Մեսրոպ Ս. Սահակին և Վռամշապուհ թագաւորին հասկցուց որ եթէ սեփական զիր չի գտնան հայեր պիտի չկրնան եկեղեցիին աղօթքներէն բան մը հասկնալ: Ուստի որոշեցին զիր գտնել: Ամենէն շատ Ս. Մեսրոպը աշխատեցաւ այս գործին համար: Անպամ մը երբ հեռու քաղաքի մը մէջ մինակը նստած կը մտածէր, կէս

քուն կէս արթուն, ձեռք մը տեսաւ որ պատին վրայ կը զրէր փնտռուած գիրերը: Ս. Մեսրոպ

անմիջապէս արթնցաւ և ընդօրինակեց զանոնք ու եկաւ Ս. Սահակի և Վռամշապուհի քով ուրնք շատ ուրախացան:

Անմիջապէս դպրոցներ բացին և իմաստուն աշակերտներ ժողովելով անոնց հայերէն սորվեցուցին: Այս աշակերտներն ալ երբ մեծցան ուրիշ քաղաքներ դացին և

դպրոցներ բացին: Այս կերպով հայերէն զիրը տարածուեցաւ Հայաստանի մէջ: Իսկ Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ հայերէնի թարգմանեցին Աստուածաշունչը: Այս բաները եղան ասկէ 1500 տարի առաջ: Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ մեր ազգի առաջին ուսուցիչներն են:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչպիսի քաղաւոր մըն էր Վռամշապուհը: Ո՞վ էին Սահակն ու Մեսրոպը: Ա՞ն՞՞ք ինչու որոշեցին գիրք գտնել հայոց համար: Ո՞վ գտաւ այդ գիրերը և ի՞նչպէս: Ի՞նչ ըրին անկէ յետոյ Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ:

ԴԱՍ ԺԹ.

ՔԱՋՆ ՎԱՐԴԱՆ

Ատեն մը եղաւ որ Պարսիկ թագաւորները շատ զօրացան և կ'ուզէին Հայաստանն ալ գրաւել։ Այս պատճառով անոնք ա'լ չձգեցին որ Հայերը թագաւոր ունենան։

Բայց Պարսիկներ կ'ուզէին նաեւ որ Հայերը թողուն քրիստոնէութիւնը և իրենց պէս կրակը պաշտեն, որպէսզի քիչ քիչ Պարսիկ դառնան։ Ուստի նամակ մը գրեցին Հայերուն և ըսին որ պէտք է թողուք ձեր կրօնքը և կրակը պաշտէք։ Հայոց մեծերն ալ պատասխանեցին թէ իրենց կրօնքը ճշմարիտ է, մարդ չի կրնար զիրենք կրօնափոխ ընել և թէ անոր համար պատրաստ են մեռնելու։

Պարսիկ թագաւորը բարկացաւ, այդ նամակը ստորագրողները իր քով կանչեց, բանտարկեց զանոնք և ըսաւ որ եթէ կրօնքնին չուրանան՝ պիտի սպաննուին։ Հայ իշխանները մահէն չէին վախնար, բայց մտածեցին թէ ի՞նչ պիտի ըլ-

լայ իրենց ժողովուրդին վիճակը։ Ուստի որոշեցին թագաւորին ըսել թէ կ'ընդունին իր հրամանը։ Թագաւորը շատ ուրախացաւ և շատ

ՔԱՋՆ ՎԱՐԴԱՆ

նուէրներ տալով իշխաններուն՝ Հայաստան զըրկեց, հետերնին ալ մոգեր, պատուիրելով որ ժողովուրդը կրակապաշտ դարձնեն։

Իշխանները եկան Հայաստան: Իրենց մէջն էր նաեւ Քաջն Վարդան որ հայ զօրքերուն հրամանատարն էր և շատ քաջ ու հայրենասէր էր: Ան հրամայեց որ ամէն մարդ պատրաստուի, որպէսզի եթէ Պարսիկները կռիւի դան, գիմացնին ելլեն:

Իրաւ ալ շատ չանցած Պարսիկները խիստ մեծ բանակով մը Հայաստան եկան Հայերը կրակապաշտ դարձներու:

Վարդան անմիջապէս հաւաքեց իր բանակը և անոնց գիմաց գնաց: Շաւարշան դաշտին մէջ և Տղմուտ գետին եզերքը մեծ պատերազմ եղաւ: Վարդան իր սուրը քաշեց պարսիկ զօրքերուն մէջ մտաւ և բաղմաթիւ մարդ ջարդեց: Պարսիկներուն մէկ մասը սարսափած, սկսաւ փախչիլ: Բայց իրենց մեծը միւս մասը արագ մը կանչելով շրջապատել տուաւ Վարդանը: Սակայն Հայոց քաջ հրամանատարը չփախցաւ և չփախաւ: Ան մինչեւ իրիկուն կռուեցաւ և բաղմաթիւ վերքեր ստացած ըլլալով, ա՛յլ չգիմացաւ ու մեռաւ:

Հայ զինուորները երբ այս ախուր լուրը իմացան, քաջուեցան լեռները և անկէ սկսան կռուիլ Պարսիկներուն դէմ:

Այս կերպով, թէեւ Պարսիկները Հայոց

յաղթեցին, բայց չկրցան զանոնք կրակապաշտ դարձնել:

Վարդան և իր ընկերները մեզի համար եղան սուրբեր, քանի որ անոնք փրկեցին մեր հաւատքը եւ մեր ազգը: Ասոր համար է որ ամէն տարի կը տօնենք Վարդանանց սուրբ յիշատակը:

Այս պատերազմին մէջ Պարսիկներու կողմն անցած էին խումբ մը ուրացող հայ իշխաններ: Ասոնց պետն էր Վասակը, որ յոյս ունէր թէ Պարսից արքան զինքը Հայաստանի թագաւոր պիտի ընէր: Սակայն սխալեցաւ: Պարսից թագաւորը իմանալով որ Վասակը զինք խաբած է, ըսելով թէ ես կրնամ Հայերը կրակապաշտ դարձնել, զայն բանտը ձգեց, ուր ան մեռաւ աղքատութեան մէջ:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Որո՞նք վերջացուցին Վաղարշակի սերունդին բազաւորութիւնը եւ ինչո՞ւ: Պարսիկ բազաւորը ի՞նչ գրեց Հայերուն եւ ի՞նչ պատասխան տաացաւ: Ի՞նչ հրամայեց բազաւորը եւ ի՞նչ ըրին հայ իշխանները: Ի՞նչ ըրաւ Պարսից բազաւորը երբ տեսաւ թէ խաբուեր է: Ո՞ւր տեղի ունեցաւ Վարդանանց պատերազմը: Ի՞նչպէս նահապետուեցաւ Վարդանը եւ ի՞նչ ըրին Հայերը անկէ յետոյ: Ինչո՞ւ կը տօնենք Վարդանանց յիշատակը:

ԴԱՄ Ի.

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

Վարդանանց պատերազմէն յետոյ Պարսիկները տան մը հանգիստ ձգեցին Հայերը: Սակայն վերջէն նորէն սկսան պահանջել որ անոնք կրօնափոխ ըլլան: Բայց այս անգամ խորամանկութեամբ կը շարժէին. այսինքն, ով որ կրտստպաշտ կը դառնար անոր պաշտօն և պատիւ կուտային: Տգէտ և փառասէր մարդիկ կ'ուրանային իրենց կրօնքը և կը վարձատրուէին:

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

Այս կերպով Հայաստան լեցուեցաւ գէշ մարդերով: Մէկը պէտք էր որ վերջ տար այս բաներուն: Այդ մէկը եղաւ Վահան Մամիկոնեանը, որ Վարդանի եղբօր տղան էր:

Գիշեր մը հայրենասէր իշխանները եկան իրեն և ըսին որ իրենց հրամանատարը ըլլայ և Պարսիկները փախցնեն Հայաստանէն: Վահան

զիրենք յանդիմանեց ըսելով թէ դուք թոյլ ու վախկոտ մարդիկ էք և ես վստահ չեմ ձեր վրայ: Նախարարները Ս. Գրքի վրայ երգում ըրին որ մինչև վերջ հաւատարիմ պիտի մնան իրեն և պիտի կռուին Պարսիկներուն դէմ:

Վերջապէս Վահան համոզուեցաւ և անմիջապէս գործի սկսան: Գիշերով յարձակեցան Պարսիկներու վրայ և իրենց երկիրը փախցուցին:

Վահան Մամիկոնեան Վարդանի պէս մեծ պատերազմներ չէր ընէր, այլ փոքրիկ խումբերով, յանկարծակի Պարսիկներու վրայ կը յարձակէր, կը ջարդէր ու մնացեալը կը փախցընէր:

Երկար տարիներ այսպէս պատերազմեցաւ Վահան: Պարսիկ զինուորները այնքան վախցած էին իրմէ, որ չէին ուզեր իրեն դէմ կռուի դուրս գալ: Կը կարծէին թէ Վահան իր զինուորներով, գետնի տակ պահուած կ'ըլլայ և յանկարծ գէմերնին կ'ելլէ: Ան անգամ մը նոյնիսկ 40 հոգիով զիրենք յաղթեց և ահագին մարդ ջարդեց:

Պարսիկներու թագաւորը ստիպուեցաւ մարդ զրկել Վահանին և հաշտութիւն առաջարկել: Վահան երեք պայման առաջարկեց.

Ա. Հայերը ազատ ուխտի ըլլան իրենց կը-
րօնքը պաշտելու:

Բ. Պարսիկ թագաւորը ստախօս մարդոց
խօսքին կարեւորութիւն պէտք չէ տայ:

Գ. Պարսիկ թագաւորը անպիտան մարդոց
պէտք չէ պաշտօն և պատիւ տայ:

Թագաւորը ընդունեց Վահանի այս խելացի
պայմանները և հաշտուեցաւ:

Ուրեմն, անգամ մըն ալ Պարսիկները իրենց
նպատակին չկրցան հասնիլ և տեղի տուին:

Վահան Պարսիկ թագաւորին քովն ալ գնաց,
որ տեսներով անոր խելացիութիւնը վայն Հայաս-
տանի վրայ կառավարիչ նշանակեց: Վահան եր-
կար ատեն խաղաղութեամբ կառավարեց իր եր-
կիրը և մեռաւ խոր ծերութեան մէջ:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ. — Վարդանանց պատերազմէն յետոյ
Պարսիկները ի՞նչպէս կ'աշխատէին Հայքը կրօնաւորի
ընելու: Այս անգամ ո՞վ եղաւ Հայոց առաջնորդը: Ի՞նչ
բռն վախան: Ան ի՞նչպէս կը պատերազմէր: Ի՞նչ առա-
ջարկեց Վահանին պարսիկ թագաւորը: Ի՞նչ պատասխա-
նեց Վահան: Յետոյ ի՞նչ եղաւ:

ԴԱՍ ԻԱ.

ԳԱՅԼ ՎԱՀԱՆ

Հին Հայաստանի մէջ գաւառ մը կար որուն
կ'ըսէին Տարօն և կը պատկանէր Մամիկոնեան իշ-
խաններուն: Այս իշխաններէն մէկն էր Մուշեղը,
որ քաջ և խելացի մէկն էր:

ՄՈՒՇԵՂ.

Անգամ մը Պարսիկներու
թագաւորը լուր գրկեց Մու-
շեղին որ իր զինուորները առ-
նէ և իրեն զայ՝ Յոյներու դէմ
պատերազմի երթալու հա-
մար:

Մուշեղ չուզեց երթալ և Պարսիկներու թա-
գաւորը միտքը դրաւ որ երբ պատերազմէն վե-
րադառնայ՝ զայն պատժէ: Ան այդպէս ալ ը-
րաւ:

Շատ զօրք տուաւ իր Միհրան զօրապետին
և զրկեց Մուշեղի վրայ:

Մուշեղ ազգական մը ունէր Վահան անու-
նով, որ քաջ էր ու շատ խորամանկ: Նա այն-
քան թշնամի սպաննած էր, որ իր անունը դրած
էին Գալլ:

Գայլ վահան հայ զօրքերը առգին անդին պահեց ու գնաց Միհրանի քով՝ խորամանկութեամբ զայն խաբելու համար։ Միհրանին ըստ թէ ինք թշնամի է Մուշեղին և իրմէ զօրք ու զեց անոր վրայ կռիւի երթալու համար։ Միհրան խաբուեցաւ և իր զինուորներէն մաս մը տուաւ Գայլ վահանին։ Իսկ առիկա պարսիկ զինուորները բերաւ իր պահած զօրքերուն քով որոնք ջարդեցին զանոնք և անոնց հազուստները առին հաղուեցան։

Գայլ վահան լուր զրկեց և ուրիշ զօրքեր ալ բերաւ Միհրանէն։ Ասոնք ալ երբ տեսան պարսիկ հազուստով զօրքերը պարսիկ կարծելով ուրախ ուրախ անոնց մօտեցան, ու բոլորն ալ ջարդուեցան։

Գայլ վահան այսպիսի խորամանկութիւններով Միհրանի զօրքերը ամբողջն ալ ջարդեց։

Վերջէն, վահան, հարիւր հոգիի չափ կարիճներով գնաց Միհրանի քով և ըստ թէ բոլորովին յաղթեց Մուշեղին։

Ասոր վրայ լաւ ուրախութիւն մը բրին, առատ կերան ու խմեցին։ Երբ Միհրան և իր ընկերները աղուոր մը գինովցան, Գայլ վահան զանոնք ալ սպաննեց։ Եբ Մուշեղ ծերանալով մեռաւ՝ վահան եղաւ Տարօնի իշխանը։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞րն էր Մամիկոնեան իշխաններուն երկիրը։ Ինչո՞ւ պարսից բագաւորը բշտամացաւ Մուշեղին եւ ի՞նչ բրաւ Գայլ վահան։

ԴԱՍ Ի Բ.

ԱՇՈՏ ՈՂՈՐՄԱԾ

Շատ ժամանակներ անցնելէ յետոյ Հայերը նորէն թագաւորներ ունեցան։ Ասոնք Բագրատունեաց ցեղէն էին և խելացի ու քաջ էին։

Այս թագաւորներէն մէկն էր Աշոտը։ Աշոտ քաջ էր նաեւ բարեսիրտ։ Շատ կը սիրէր աղքատները և իր ունեցածէն միշտ բաժին կը հանէր անոնց։ Անիկա սեղան չէր նստեր եթէ իրեն հետ աղքատ մը չունենար։ Ասոր համար զինքը կը կոչեն Ողորմած։

ԱՇՈՏ

Աշոտ Հայաստանի մէջ շինեց շատ մը վանքեր, եկեղեցիներ, հիւանդանոցներ, ծերանոցներ և անկեղանոցներ և անոնց տուաւ գիւղեր, արտեր ու այգիներ որ ուտելիքի մասին նեղութիւն չի բաշեն։

Աշոտ ունէր Մուշեղ անունով եղբայր մը, որ ուրիշ քաղաքի մը մէջ ինքզինքը թագաւոր յայտարարեց։ Բայց Աշոտ այնքան բարի էր որ ձայն չի հանեց և թողուց որ ան ալ թագաւոր ըլլալով

որպէսզի իր եղբօրը դէմ պատերազմ չընէ և արիւն չի թափի:

Բայց Աշոտ քաջ ալ էր: Ունէր 90,000 նոց բանակ մը: Երբ անգամ մը արաբ զօրապետ մը իր վրայ եկաւ պատերազմի՝ Աշոտ անոր դէմ գնաց, յաղթեց անոր և Ղինքն ալ սպաննեց:

Ուրիշ անգամ մըն ալ Յոյներու կայսրը եկաւ իրեն վրայ: Աշոտն ալ իր բանակը առաւ և անոր դէմ ելաւ: Բայց Յունաց կայսրը երբ տեսաւ Աշոտի զօրքերը վախցաւ եւ ըսաւ թէ ես եկայ քեզմէ զօրք առնելու Արաբներու վրայ երթալու համար:

Երբ Աշոտ ծերանալով մեռաւ Հայերը շատ տխրեցան այդպէս բարի եւ կտրիճ թագաւոր մը կորսնցնելուն համար:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Հայերը նոր քաղաւորներ ունեցա՞ն, ի՞նչ կը կոչուէին: Աշոտ ի՞նչո՞ւ ողորմած կոչուեցաւ: Ի՞նչէր շինեց Աշոտ: Ի՞նչ ըրաւ իր եղբայրը եւ ի՞նչպէս վարուեցաւ անոր հետ Աշոտը: Բանակ ունէ՞ր եւ որո՞նց դէմ կռուեցաւ:

ԴԱՍ Ի Գ.

ԳԱԳԻԿ Բ.

Բագրատունիներու վերջին թագաւորը եղաւ Գագիկ Բ: Անիկա դեռ 16 տարու էր երբ թագաւոր եղաւ, բայց քաջ, պատերազմասէր և հայրենասէր էր:

Յոյները այն ատենները Հայերէն կը պահանջէին որ Հայաստանը իրենց տան: Երբ տեսան որ Հայերը չեն ուզեր՝ իրարու ետեւէ քանի մը բանակներ զրկեցին որ բռնի առնեն: Սակայն Գագիկ միշտ յաղթեց անոնց:

Այն ատեն Յունաց կայսրը խարդախութեան դիմեց: Նամակ մը գրեց Գագիկին որ Պոլիս երթայ տեսակցութեան: Երգում ալ ըրաւ որ բան մը պիտի չընէ իրեն: Գագիկ խաբուեցաւ և գնաց:

Կայսրը քանի մը օր պատիւներ ըրաւ իրեն, բայց ետքը սկսաւ Հայաստանը պահանջել: Գագիկ չի համաձայնեցաւ և կայսրը Ղինք տքսութեց: Ասոր վրայ քանի մը վատ իշխաններ, շատ զրամ առնելով կայսրէն, ելան նամակ մը գրելով անոր, որ գայ Հայաստանը գրաւէ: Կայսրը

այդպէս ալ ըրաւ և Գագիկը ուրիշ քաղաք մը ղրկեց:

Սակայն Գագիկ միշտ հոս հոն կը պոտէր և Յոյները կը չարչարէր՝ իր վրէժը առնելու համար:

Օր մըն ալ իմացաւ թէ յոյն եպիսկոպոս մը կայ, որ իր շան անունը Արմէն դրած է: Գագիկ քանի մը քաջեր առաւ հետը և այդ եպիսկոպոսին տունը գնաց:

— Դուն աղուոր շուն մը ունիս, ըսաւ անոր, կրնա՞նք տեսնել:

— Արմէն, Արմէն, կանչեց եպիսկոպոսը և շունը ներս եկաւ:

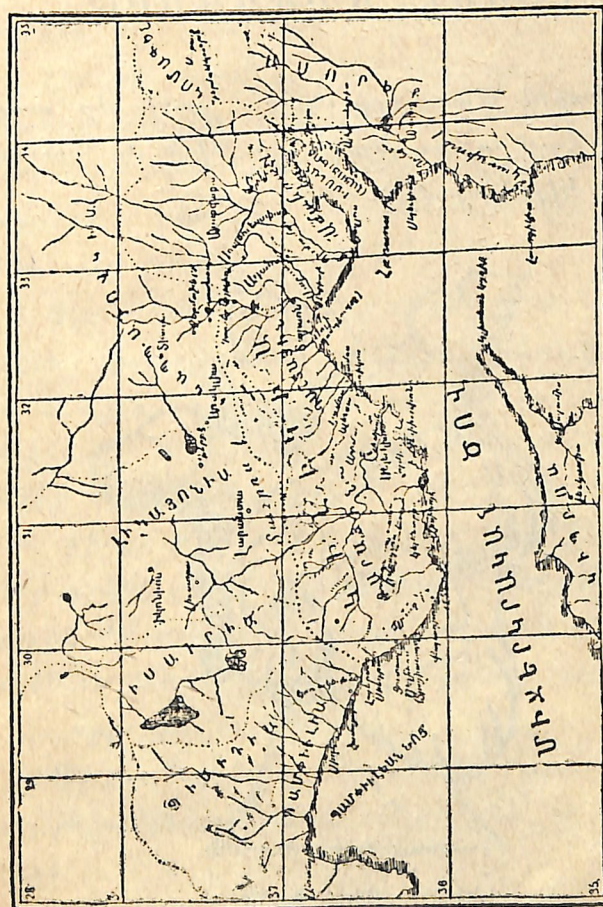
— Ինչո՞ւ Արմէն դրած ես անունը, ըսաւ Գագիկը:

— Որովհետեւ պղտիկ է, պատասխանեց եպիսկոպոսը:

— Լա՛ւ, ըսաւ Գագիկ, տեսնենք Հայն պղտիկը թէ Յոյնը: Եւ նշան ըրաւ իր քաջերուն, որոնք շունն ու իր տէրը մէկ պարկի մէջ ղրին և այնքան ծեծեցին կենդանին որ իր տէրը խածնելով մեռցուց:

Բայց Յոյներն ալ շատ զայրացան և օր մը ղինքը խարդախութեամբ բռնեցին ու սպաննեցին:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Խնչպիսի մէկն էր Գագիկ Բը: Յոյները ի՞նչ կը պահանջէին Հայերէն: Յունաց կայսրը ի՞նչ միջոցաւ ետսաւ իր նպատակին: Խնչպէս մեռաւ Գագիկ քաղաւորը:

Կ Ի Կ Ի Կ Ի Կ

ԳԱՍ ԻԳ.

ԼԵՒՈՆ ՄԵԾԱԳՈՐԾ

Գաղիկ թագաւորի մահէն քանի մը տարի
յետոյ Հայերը նոր թագաւորութիւն մը հաստա-
տեցին Կիլիկիոյ մէջ:

ԼԵՒՈՆ ՄԵԾԱԳՈՐԾ

Կիլիկիա առաջ Հայերուն չէր պատկաներ՝
այլ Յոյներուն: Բայց Հայերը ջարդեցին ու փախ-

ցուցին զանոնք և տէր եղան այդ գեղեցիկ երկ-
րին, որ Միջերկրական ծովուն եզերքն է: Եւ
Կիլիկիա նոր Հայաստան մը եղաւ:

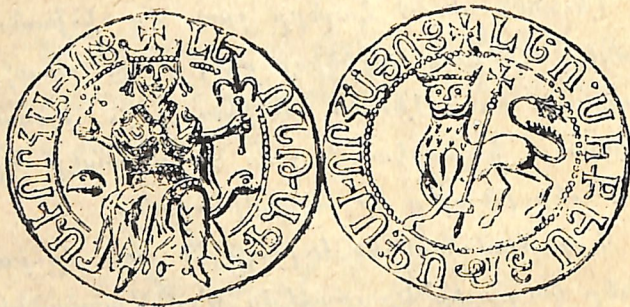
Լեւոնէն առաջ Հայերը շատ մը իշխանա-
պետներ ունեցան Կիլիկիոյ մէջ, բայց առաջին
թագաւորը եղաւ Լեւոն: Անիկա քաջ, պատե-
րազմասէր, խորագէտ և շատ հայրենասէր էր:
Բնաւ չէր խնայեր իր թշնամիներուն:

Այդ ժամանակներ եւրոպայէն շատ մը բա-
նականեր կուգային՝ երուսաղէմը Մահմէտականնե-
րու ձեռքէն ազատելու համար: Անոնց ճամբան
Կիլիկիայէն կ'անցնէր: Լեւոն օգնեց անոնց՝ ու-
տելիք և ամէն բան տալով: Անոնք ալ խոստա-
ցան զինքը թագաւոր ճանչնալ: Հռոմի պապը
անոր զրկեց թագ և Գերմանացոց կայսրն ալ
զրօշակ մը՝ որուն վրայ առիւծ մը կար զծուած:
Ու Լեւոն մեծ հանդէսներով թագաւոր օծուեցաւ
և Հայերը շատ ուրախացան:

Ան բազմաթիւ պատերազմներ ըրաւ շրջա-
կայ թշնամիներուն հետ ու բոլորին ալ յաղ-
թեց:

Շինեց բերդեր, վանքեր, եկեղեցիներ: Դը-
րաւ նոր օրէնքներ ու կանոններ, մէկ խօսքով
այնքան մեծ զործեր տեսաւ, որ իր անունը դը-

րին մեծագործ: Անիկա Տիգրան մեծի պէս նա-
ւոր թագաւոր մըն էր:

Լեւոն Մեծագործի դրամը

Լեւոն թագաւորեց 34 տարի և երբ ծերա-
նայով հիւանդացաւ ու մեռաւ, ամբողջ Հայերը
լացին իրենց կտրիճ թագաւորին մահուան վը-
րայ:

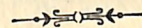
ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Կիլիկիա առաջ որո՞նց կը պատ-
կանէր: Ի՞նչ բրին Հայերը: Ի՞նչպիսի մէկն Լեւոնը:
Ի՞նչպէս րագաւոր պատկուեցաւ ան: Ի՞նչո՞ւ մեծագործ
անունը ստացաւ:

ԴԱՍ Ի Ե .

Լ Ե Ի Ո Ն Ե .

ՀԱՅՈՑ ՎԵՐՋԻՆ ԹԱԳԱԽՈՐԸ

Հայերու վերջին թագաւորը եղաւ Լեւոն Ե .
որ բարի, իմաստուն և քաջ մէկն էր:

Ան շատ կարճ ատեն մը թագաւորեց, որով-
հետեւ թշնամիները եկեր զրաւեր էին արդէն

ամբողջ Կիլի-

կիան և պա-

շարեր էին Հա-

յոց մայրաքա-

ղաքը, որ Սիս

կը կոչուէր:

Այս քաղաքին

քովն է Սիսի

բերդը, և Լե-

ւոն իր խումբ

մը քաջերովը

հոն քաշուած

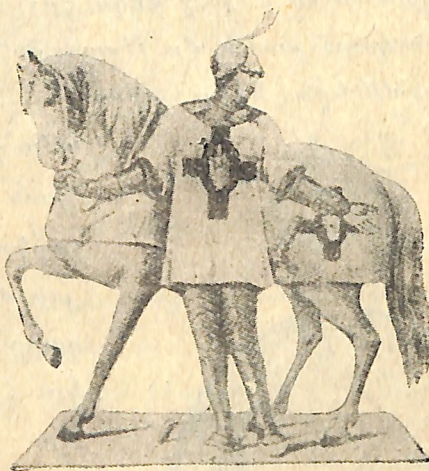
կը կռուէր:

ԼԵՒՈՆ Ե .

Թշնամիներուն հրամանաւարը տեսնելով որ
պատերազմով պիտի չկրնայ յաղթել, Լուր զըր-

կեց Լեւոնի որ եթէ անձնատուր ըլլայ և ուրա-
նայ իր կրօնքը՝ նորէն թագաւոր պիտի մնայ:
Սակայն Լեւոն մերժեց ու պատասխանեց. — Իմ
պարտականութիւնս է հայրենիքիս և կրօնքիս
համար մեռնիլ և ոչ թէ զանոնք ուրանալ:

Կիլիկեան Հայ Զինուոր մը

Ասոր վրայ կռիւը աւելի սաստկացաւ:
Բերդականներէն հայ և օտար կարգ մը
մարդիկ, որոնք հակառակ էին թագաւորին,
զաղտնի պարսպին գոռները բացին ու թշնա-
մին ներս մտաւ, կռտորեց բնակիչները, կողոպտեց

քաղաքը և թագաւորն ալ իր կնոջը և աղջկան
հետ գերի բռնելով Գահիրէ բերաւ:

Այս տեղի սուլթանն ալ ուզեց որ Լեւոն ու-
րանայ իր կրօնքը, բայց ան նորէն մերժեց և
բանտարկուեցաւ Գահիրէի մէջ:

Քիչ յետոյ մեռան իր կիներն ու աղջիկը:
Եւրոպայի իշխանները երբ այս պատահածները
իմացան, շատ մը նուէրներով մարդիկ ղրկեցին
սուլթանին ու խնդրեցին որ Լեւոնը ազատ ձգէ:
Վերջապէս սուլթանը ազատ ձգեց զինքը: Լեւոն
Եւրոպա դնաց և աշխատեցաւ եւրոպացիներէն
օգնութիւն ստանալով նորէն զաւ Կիլիկիան գը-
րաւել, բայց չյաջողեցաւ:

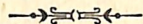
Ան մեռաւ օտարութեան մէջ և թաղուեցաւ
Բարիդ:

Եւ անկէ յետոյ թշնամիները ա՛լ չձգեցին
որ Հայերը թագաւոր ունենան:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ եղաւ Հայոց վերջին թագա-
ւորը: Սրբ Լեւոն թագաւոր եղաւ ի՞նչ վիճակի մէջ էր
Կիլիկիան: Ի՞նչ առաջարկեց Լեւոնի բշնամի հրամանա-
տարը: Ո՞ր տարին Լեւոն թագաւորը: Ի՞նչպէս ազատա-
ւեցաւ ան եւ ի՞նչ ըրաւ յետոյ:

ԴԱՍ ԻՋ.

ԴԱԻԻԹ ՊԷԿ

Երբ Հայերը այլևս թագաւոր չունեցան Հայաստան մնաց անպաշտպան: Ամէն կողմէ կիսավայրենի և բարբարոս ժողովուրդներ ներս մտան ու սկսան աւրել ու կողոպտել մեր երկիրը: Սակայն երբեմն մէջտեղ կ'ելլէին քաջասիրտ մարդիկ՝ որոնք կ'աշխատէին պաշտպանել մեր ժողովուրդը:

Այս քաջասիրտ հայերէն մէկն էր Դաւիթ Պէկը, որ Վրաստանի մէջ մեծ անուն չահած էր: Երբ Հայաստանէն մարդիկ գացին իրեն ու խընդրեցին որ դայ զիրենք պաշտպանէ՝ Դաւիթ Պէկ մեծ ուրախութեամբ ընդունեց: Խումբ մը անձնուէր երիտասարդներ ժողովեց և սկսաւ կռուի այդ բարբարոս ժողովուրդներուն դէմ: Ու որովհետեւ շատ անվախ և հայրենասէր էին Դաւիթի զինուորները, անոնք միշտ յաղթեցին:

Դաւիթ Պէկ Վահան Մամիկոնեանի պէս փոքր խումբերով կը կռուէր և Դայլ Վահանի պէս խորամանկ էր:

Թուրքերու սուլթանը, որ Հայաստանի մեծ

մասը գրաւած էր, վախնալով որ Դաւիթ Պէկը օր մը կրնայ իր զլխուն ալ փորձանք բերել, մեծ բանակ մը զրկեց անոր վրայ: Բայց մութ զիշեր մը երբ թուրքերը յոգնած կը քնանային, Հայերը վրանին յարձակեցան ու մեծ կոտորած մը տալով փախցուցին:

Թուրքերը երկրորդ անգամ մըն ալ եկան Դաւիթի վրայ: Ան, նորէն զիշեր ատեն մը, շատ մը ձիեր ձգեց թշնամի բանակին ձիերուն մէջ ու ընդ սկսան ահագին աղմուկ մը բարձրացնել: Թուրքերը կարծելով թէ նորէն Հայերը իրենց վրայ յարձակած են, շփոթած, իջար կոտորելով փախան: Դաւիթն ալ անոնց ետեւէն հասաւ և լաւ դաս մը տուաւ:

Պարսիկներու թագաւորը, որ թշնամի էր թուրքերուն, շատ ուրախացաւ Դաւիթի քաջութիւններուն վրայ և անոր տուաւ «Իշխանաց Իշխան» անունը:

Դաւիթի օրով Հայաստանի մէկ մասը ազատուեցաւ թշնամիներէն և Հայերը հանգիստ ապրեցան:

Յետոյ Դաւիթ Պէկ հիւանդացաւ ու մեռաւ, թողնելով մեծ անուն մը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Երբ Հայերը այլևս թագաւոր չունեցան ի՞նչ եղաւ Հայաստանի վիճակը: Ո՞վ էր Դաւիթ Պէկը և ի՞նչ խնդրեցին Հայերը իրմէ: Ի՞նչպէս կը կռուէր ան թշնամիներուն հետ: Ի՞նչ բրաւ թուրքերու սուրբանք: Ի՞նչ բրաւ Պարսից թագաւորը:

ԴԱՍ ԻԷ.

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ա Բ Բ Ա

Մխիթար Աբբա ո՛չ թագաւոր էր, ո՛չ զօրապետ: Անիկա զէնքով կռիւ չէ մղած թշամիներուն դէմ: Բայց անիկա մեր մեծ թագաւորներուն և քաջ զօրապետներուն չափ նշանաւոր

մէկն է, որովհետեւ մեր ազգին համար աշխատած է: Անոր համար մեր ազգին թշնամին ազիտութիւնն էր, որուն յաղթելու համար ուսում պէտք էր: Մխի-

թար Աբբան ատոր աշխատեցաւ:

Մխիթար ծնած էր Հայաստանի Սեբաստիա քաղաքին մէջ և ուսած տեղւոյն Ս. Նշան վանքին մէջ: 15 տարեկանին սարկաւազ և 21 տարեկանին Պոլիս երթալով եկեղեցիի մը մէջ քարոզիչ եղաւ:

Շատ խելացի, ազգասէր և կրթութիւն սիրող էր: Կ'ուզէր դպրոց մը հաստատել և աշակերտներ կրթել, որպէսզի անոնք երթան ուսում տալ իրենց հայ ժողովուրդին մէջ: Բայց չտէր [և նախանձոտ մարդիկ չէինք հալածեցին] Մխի-

թար փախաւ Պոլիսէն: Բայց ուրիշ քաղաքներու մէջ ալ չէինք հանդիստ չի ձգեցին: Աղքատ, հիւանդ ու թշուառ մնաց, բայց չյուսահատեցաւ:

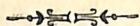
Վերջապէս հասաւ Հռոմ: Պապը անոր տուաւ Ս. Ղազար կղզին, ուր Մխիթար դպրոց բացաւ եւ իմաստուն աշակերտներ հաւաքելով սկսաւ հայ հին ձեռագիրները հաւաքել եւ հրատարակել: Այս կերպով Մխիթար հասաւ իր նպատակին: Հայերուն ճանչցուց իրենց պատմութիւնը եւ անոնց մէջ տարածեց ուսում եւ գիտութիւն:

Այսօր կան երկու Մխիթարեան վանքեր, մին Վենետիկի Ս. Ղազար կղզիին մէջ, միւսը՝ Վիեննայի մէջ: Անոնք ունին մեծ մատենադարաններ եւ կը տպեն օգտակար գիրքեր ու թերթեր: Իսկ իրենց աշակերտները շատ մը քաղաքներու մէջ բացած են դպրոցներ: Մխիթար կ'ապրէր ասկէ մօտ 200 տարի առաջ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ էր Մխիթար Աբբան եւ ի՞նչ կը փափաքէր ընել: Ի՞նչ ըրին նախանձորդները: Ո՞ր փախաւ Մխիթար: Ի՞նչ ըրաւ Ս. Ղազարի մէջ: Ի՞նչ կ'ընեն հիմա Մխիթարեանները: Ի՞նչօ՞ւ մեք երախտապարտ պէտք է ըլլանք Մխիթարին եւ իր աշակերտներուն:

ԴԱՍ ԻԸ.

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ ՊԵՋՃԵԱՆ

Ասկէ մէկ երկու հարիւր տարիներ առաջ Պոլսոյ մէջ կային նշանաւոր հայեր. որոնք ամիրայ (իշխան) կը կոչուէին: Ասոնք շատ հարուստ հայեր էին եւ իրենցմէ ոմանք մեր ազգին ու

թուրք կառավարութեան մեծ ծառայութիւններ մատուցած են:

Ասոնցմէ մէկ էր Յարութիւն Ամիրայ Պէջճեան:

Անիկա իր մանկութեանը հաղիւ քիչ մը գրել կարգալ սորվեցաւ, Զինքը գործի դրին

եւ ան մետաքսի առեւտուրով զբաղեցաւ: Բայց որովհետեւ շատ ուշիմ եւ խելացի էր, քիչ աստենէն մեծ անուն չահեցաւ:

Թուրքերու սուլթանը տեսնելով անոր խելացիութիւնը եւ վստահութիւն ունենալով անոր վրայ, զինք նշանակեց իր փողերանոցին տեսուչը: Յարութիւն Ամիրայ ուրիշ ծառայութիւններ ալ ըրած էր թուրք կառավարութեան եւ փրկած անոր երկիրը մեծ փորձանքներէ:

Անիկա մեր ազգին համար ալ շատ բարեգործութիւններ ըրած է: Հոգ տարած է հայ դպրոցներուն եւ եկեղեցիներուն: Պոլսոյ մէջ շինած է Ազգ, Հիւանդանոցը: Մայր եկեղեցի մը, Պատրիարքարանը եւ բազմաթիւ դպրոցներ ու եկեղեցիներ: Ազջկանց համար ալ շինած է Ահեստանոց մը:

Անիկա կըթասէր էր, աշխատասէր եւ կրօնասէր: Ան շատ կը սիրէր զարգացած մարդիկը եւ միշտ անոնց հետը կը տեսնուէր: Իր ծախսովը հրատարակած է շատ մը օգտակար զէրքեր:

Թէ՛ Հայերը թէ՛ Թուրքերը շատ կը յարգէին զինքը: Սուլթանը զայն իրեն խորհրդական եւ բարեկամ ըրած էր: Եւ երբ Պէջճեան մեռաւ ամէնքը մեծ ցաւ զգացին, որովհետեւ ան սիրուած էր բոլորէն:

Ան մեռաւ ասկէ մօտ 100 տարի առաջ, եւ թաղուեցաւ իր շինած Մայր եկեղեցիին մէջ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ. — Ի՞նչ բնի է ամիրայ: Ո՞վ է Յարութիւն Ամիրայ Պէջճեան: Ի՞նչ ծառայութիւններ ըրաւ ան սուլթանին: Ի՞նչ բարեգործութիւններ ըրաւ մեր ազգին համար: Ի՞նչպիսի մարդիկէ շրջապատուած էր:

ԴԱՍ ԻԹ.

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Խրիմեան Հայրիկ նշանաւոր հայ եկեղեցական մըն է։ Ան ծնած էր Վանի մէջ։ Աղքատ ծնողաց զաւակ ըլլալով, իր հայրը չի կրցաւ զինքը դպրոց դնել, այլ զրկեց կտաւագործի մը քով աշկերտ, ուր ան իր մեծ ընկերներէն մէկէն ա. բ. գ. սորվեցաւ։ Բայց որովհետեւ ինք բնականէն ուսումը սիրող մէկն էր, հետզհետէ կարդալ գրել սորվեցաւ և վերջէն եղաւ մեծ գրագէտ մը և ուսումնական մարդ մը։

Խրիմեան ամուսնացաւ և ունեցաւ աղջիկ մը զոր շատ կը սիրէր։ Բայց քիչ յետոյ թէ՛ կինը և թէ՛ աղջիկը մեռան և ինք կրօնաւոր դարձաւ։

Մեծ հայրենասէր մըն էր ան, ազգասէր ու եկեղեցասէր։ Մխիթար Արքայի պէս ան նկատեց որ մեր ազգին մեծագոյն թշնամին ազիտութիւնն է, ուստի Վանի մօտ Վարազայ վանքին մէջ դպրոց մը բացաւ և հասցուց նշանաւոր մարդիկ։ Ան շատ կը սիրէր մանաւանդ գիւղացիները ու

րոնք շատ տգէտ էին։ Ուստի տպարան մըն ալ հաստատեց նոյն վանքին մէջ և սկսաւ թերթ ու զիրքեր հրատարակել՝ մանաւանդ գիւղացիներուն համար։

Ան սուրբ մարդ մըն էր: Իր բուն անունն էր Մկրտիչ, բայց ժողովուրդը զինքը կը կանչէր Հայրիկ: Իր թշնամիները ուղեցին սպաննել զինքը: Քիւրտ մը զրկեցին որ լեռներու մէջ սպաննէ զայն: Սակայն քիւրտը չկրցաւ հրացանը պարպել և զնաց անոր ոտքը ինկաւ ու ներողութիւն խնդրեց «Քեզի պէս սուրբ մարդ մը ինչպէս սպաննեմ» ըսելով:

Քիչ յետոյ ինք եղաւ Մուշի առաջնորդ և հոն ալ թերթ մը հրատարակեց:

Տարի մը մեծ սով մը ծագեցաւ Հայաստանի մէջ: Ամէն կողմէն Հայեր ահազին դրամներ զրկեցին Հայրիկին, որ ցորեն առաւ և բաժնեց ժողովուրդին՝ Հայուն թէ Քիւրտին:

Իր անունը այնքան բարձրացաւ, որ Հայերը զինք ընտրեցին Պոլսոյ պատրիարք: Հայրիկ հոն ալ մեծ ծառայութիւններ ըրաւ մեր ազգին: Այն ատենները Թուրքերն ու Քիւրտերը Հայաստանի մէջ մեծ նեղութիւններ կուտային Հայերուն: Հայրիկ սուլթանին զնաց և խիստ կերպով բողոքեց:

Սուլթան տեսնելով որ Հայրիկի անունը շատ կը մեծնայ, զինքը արտօրեց Երուսաղէմ:

Բայց Հայերը ա՛լ աւելի սիրեցին զինքը եւ զայն ընտրեցին Էջմիածնի կաթողիկոս:

Ռուսերուն թագաւորն ալ, անգամ մը, նախանձելով Հայերուն յառաջդիմութեան վրայ, ուղեց զրաւել մեր եկեղեցիներն ու դպրոցները: Բայց Հայրիկ ընդդիմացաւ և բողոքեց ու թագաւորը ստիպուեցաւ ետ կենալ իր մտադրութենէն:

Հայրիկ իր ամբողջ կեանքին մէջ կը սորվեցնէր սիրել Հայրենիքը, ազգը, եկեղեցին եւ ուսումը: Ու երբ ինք մեռաւ ասկէ մօտ 30 տարի առաջ, ամբողջ Հայ ազգը սուգ պահեց այդ մեծ կորուստին համար:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԱՐ.— Ո՛ր ծնած է Խրիմեան Հայրիկը եւ ի՞նչպէս անցուցած է իր մանկութիւնը: Ի՞նչու վարժարան մը եւ տպարան մը բացաւ Վարազայ վանքին մէջ: Ի՞նչպիսի կեանք մը կ'ապրէր եւ ի՞նչ ըրին իր թշնամիները: Ի՞նչ ըրաւ Խրիմեան սովի ատեն: Ի՞նչ ըրաւ երբ պատրիարք էր: Ի՞նչ ըրաւ երբ կաթողիկոս էր: Ի՞նչ սորվեցուց ան մեզի:

ԳԱՍ Խ.

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ

Երբ թշնամիները Հայաստանին տիրանալով սկսան նեղել Հայերը, շատեր ձգեցին իրենց հայրենիքը եւ օտար երկիրներ դացին հանգիստ ապրելու համար :

Բաւական թիւով Հայեր Եգիպտոս ալ հաստատուեցան եւ աշխատեցան օգտակար ըլլալ իրենց նոր հայրենիքին :

Եգիպտոսի Հայերէն շատ նշանաւոր մարդիկ ելան, ոմանք զօրավար եղան, եւ պատերազմներու մէջ յաղթանակներ տարին : Իսկ ուրիշներ նախարար՝ եւ այս երկրի թագաւորներուն մեծ ծառայութիւններ մատուցին :

Այս նշանաւոր հայերէն մէկն էր Նուպար Փաշան որ իր խելացիութեամբն ու հաւատարմութեամբը փոքր պաշտօններէ հետզհետէ բարձրանալով մինչեւ նախարարապետութեան պաշտօնին հասաւ :

Ասկէ 50—60 տարի առաջ, երբ Նուպար Փաշա այս երկրին վարչապետն էր, Եգիպտոս

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ

այսօրուան պէս յառաջդիմած չէր : Ժողովուրդը տգէտ էր, աղքատ եւ յետամնաց, թէեւ Նեղոսի պէս մեծ գետ մը կար Եգիպտոսի մէջ, բայց զիւղացին ջուր չունէր իր արտերը ջրելու : Յետոյ, արդարութիւն չկար Ժողովուրդին համար :

Նուպար Փաշա աշխատեցաւ այս երկու պա-

կասները լրացներու: Շինել տուաւ բաղմամբիւ ջրանցքներ եւ նեղոսի ջուրը ամէն կողմը բաժնեց: Ան հիմնեց նաեւ Խառն Գատարաններ՝ աճեցուն արդարութիւն ընելու համար:

Շատ ուշադրութիւն դարձուց երկրագործներուն վրայ, որոնք «Մեր Հայրիկ»ը անունը տուին անոր: Նոր տեսակ մը բամպակ հասցուց, որ իր անունով «Նուպարիէ» կը կոչուէր: Շատ մը պայքարներ ունեցաւ նաեւ եւրոպացիներուն դէմ, որոնք այս երկրի գործերուն կ'ուզէին միջամտել:

Յգիպտոսի կառավարութիւնը անոր յիշատակը յարգելու համար Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ մէջ կարեւոր փողոցներ իր անունն ունեցեց: Նաեւ Աղեքսանդրիոյ հանրային մեծ պարտէզին մէջ Նուպար Փաշայի արձանը բարձրացուց:

Նուպար Փաշա թաղուած է Աղեքսանդրիոյ Հայոց եկեղեցիին պարտէզին մէջ: Իր գերեզմանին վրայ եւս շինուած է իր արձանը:

Նուպար Փաշայի որդին էր Պօղոս Փաշան, որ հիմնեց Հ. Բ. Ը. Միութիւնը: Այս Միութիւնը այսօր հազարաւոր աշակերտներու ձրի ուսում եւ կրթութիւն կուտայ: Պօղոս Փաշա շինած է Գահիրէի Գալուստեան եւ Հելիոպոլսոյ

Նուպարեան վարժարանները եւ ըրած է ուրիշ բաղմամբիւ բարեգործութիւններ:

ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ

Նուպար եւ Պօղոս Փաշաները աշխատած են նաեւ Հայաստանի ազատութեան համար եւ հայ ժողովուրդին մէջ անոնց անունը միշտ յարգանքով պիտի յիշուի:

Անմահացնելու համար յիշատակը Պօղոս Փաշայի՝ Հայերը Հայաստանի մէջ շինեցին Նուրաշէն անունով քաղաք մը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Հայերը ինչո՞ւ ցրուած են ուրիշ երկիրներու մէջ: Հայերը ի՞նչ ծառայութիւններ ըրած են Յգիպտոսի: Նուպար Փաշա ի՞նչ ծառայութիւններ ըրաւ Յգիպտոսի եւ կառավարութիւնը ի՞նչպէս յարգեց անոր յիշատակը:

Ո՞վ է Պօղոս Փաշան: Ի՞նչեր ըրած է Հայոց համար: Ի՞նչ կ'ընէ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը: Հայերը ի՞նչպէս անմահացցին յիշատակը Պօղոս Փաշայի:

ԴԱՍ ԽԱ.

ՔԱՋՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

Անդրանիկ ծնած է Թուրքիոյ Շապին — Գարահիսար քաղաքին մէջ: Իր ծնողքը հարուստ չըլլալով չկրցաւ կանոնաւոր ուսում մը տալ իր զաւակին: Սակայն Անդրանիկ մեծ մարդ մը եղաւ:

Ան փոքր էր դեռ երբ Թուրք մը իր հայրը չարչարեց: Անդրանիկ, որ քաջասիրտ տղայ մըն էր, իր հօրը վրէժը առաւ և փախաւ Պոլիս:

Ան վահան Մամիկոնեանի և Դաւիթ Պէկի նման քաջասիրտ ու հայրենասէր էր և կ'ուզէր Հայաստանը ազատել Թուրքերուն ձեռքէն: Ուստի երբ անգամ մը Յոյները, Պուլկարները և ուրիշ ազգեր պատերազմ բացին Թուրքերուն դէմ, ինքն ալ կտրիճ երիտասարդներ ժողովեց ու կըռւի ելաւ:

Այնպիսի քաջութիւններ ըրաւ որ բոլորը զարմացուց:

Թուրքերն ու Քիւրտերը միշտ կը նեղէին

Հայաստանի Հայերը: Անդրանիկ չդիմացաւ և փոքր խումբով մը գաղանի Հայաստան մտաւ, դնաց Սասուն և սկսաւ կռիւի թշնամիներուն

ՔԱՋՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

դէմ: Թուրքերը մեծ բանակներով զացին իր վրայ, բայց չկրցան բան մը ընել:

Անգամ մը երբ ան Աղթամար կղզին կը գտնուէր Թուրքերը զօրքերով ու թնդանօթներով

գացին պաշարեցին զինքը: Բայց Անդրանիկ, սաստիկ կռիւէ մը յետոյ, պաշարողներուն մէջէն անցաւ գնաց, մինչ թշնամիները կը կարծէին թէ ան տակաւին կղզին է և պիտի բռնուի:

Ասկէ 20 տարի առաջ մեծ պատերազմ մը կար: Թուրքեր և Ռուսերն ալ կը պատերազմէին: Թուրքերը որոշեալ էին բոլոր Հայերը ջարդել, ոչնչացնել: Քաջն Անդրանիկ չկրցաւ հանգիստ նստիլ. խումբ մը առիւծի պէս կարիճներ հաւաքեց և Ռուսերուն միանալով յարձակեցաւ թշամիին վրայ: Թուրքեր սարսափած, ոչխարի պէս իր առջեւէն կը փախէին: Ի՞նչ քան շատ զօրք զրկեցին իր վրայ՝ ինք այնքան աւելի քաջութեամբ կռուեցաւ ու բնաւ չյաղթուեցաւ: Ինք ձիու վրայ նստած արծիւի պէս ժայռէ ժայռ կը ցատկէր ու կը խանդավառէր իր կտրիճները: Իր զինուորները «հուռա՛», «հուռա՛» պոռալով թշնամիներուն վրայ կը վազէին:

Իր զարմանալի քաջութիւններուն համար Ռուս կառավարութիւնը զօրավարութեան աստիճանը տուաւ անոր: Իսկ Հայերը զինք Անդրանիկ Փաշա կը կոչէին:

Պատերազմը վերջանալուն ան Ամերիկա գը-

նաց և մեծ հանգանակութիւն մը ըրաւ Հայաստանի համար:

Ան մեռաւ Ամերիկայի մէջ և իր վերջին խօսքը եղաւ. «Գործս կիսատ մնաց»...

Որովհետեւ Թուրքերու ձեռք մնացած Հայաստանը կարելի չեղաւ աղտտել: Նոր Անդրանիկներ պէտք է ծնին այդ Հայաստանը ազատելու համար...

Անդրանիկի մարմինը փոխադրուած է Բաբիղ և թաղուած է հոն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ. — Ի՞նչպէս տնցաւ Անդրանիկի մանկութիւնը: Ի՞նչ բրաւ Անդրանիկ երբ Պուլիարներն ու Յոյները կը կռուէին Թուրքերուն դէմ: Ի՞նչ բրաւ Սասունի մէջ: Ի՞նչ բրաւ մեծ պատերազմին: Ի՞նչպէս կը կռուէր Անդրանիկ: Ի՞նչ բրաւ պատերազմէն վերջ: Ի՞նչ եղաւ իր վերջին խօսքը:

— ՎԵՐՋ —

ԴԱՍ

Երկու Խօսք	5
1. Հայկ եւ Բել	8
2. Հայաստան Աշխարհը	10
3. Արամ Նահապետ	12
4. Արա Դեղեցիկ եւ Շամիրամ	14
5. Տիգրան Երուանդեան եւ Աժդահակ	16
6. Տիգրանի եւ Աժդահակի պատերազմը	18
7. Վաղարշակ	20
8. Արշաես Աշխարհակալ	23
9. Մեծն Տիգրան	26
10. Աբգար	28
11. Սանատրուկ եւ Սանդուխտ	31
12. Արշաես Բ.	34
13. Արշաեսի մահը եւ Արշաուզդ	37
14. Խոսրով	39
15. Տրդատի Քաջութիւնները	41
16. Անանիոս շասուածուհին	43
17. Քառասուն կոյսերու Աւանդակայր	46
18. Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ	48
19. Քաջն Վարդան	52
20. Վահան Մամիկոնեան	55
21. Դալ Վահան	57
22. Առոս Ողորմած	59
23. Դազիկ Բ.	62
24. Լեւոն Մեծագործ	65
25. Լեւոն Ե.	68
26. Դաւիթ Պեկ	70
27. Մխիթար Աբբա	72
28. Յարութիւն Ամիրա Պեղնեան	74
29. Խրիմեան Հայրիկ	78
30. Նուպար փաշա	82
31. Քաջն Անդրանիկ	

Տպարան «ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ», Գանձի

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0397764

